

Тимофеева Саргылана Анатольевна

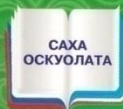
МБОУ «Бердигестяхская СОШ
им.С.П.Данилова»

Горный улус, с.Бердигестях

Учитель якутского языка и литературы

E-mail: schoolsemendanilov@yandex.ru

Е.М. Поликарпова, Н.И. Филиппова, У.М. Флегонтова



Шороодуйт ЛИТЕРАТУРА

5



1 чааһа

Е.М. Поликарпова, Н.И. Филиппова, У.М. Флегонтова



Шороодуйт ЛИТЕРАТУРА

5



2 чааһа



Видео, аудио
устуу

«Олонхо дойдута»

«Хайыһар» ырыа

«Хачыгыр»
аабы

«Таптыабын ийэни!»
ырыа

«Хайыһар»
видео

Чабырбах

«Саха сангата» ырыа

«Күөрэгэй»
остуоруйаны аабы

«Дьүһүн
кубулуйумтуо»

«Көлүкэчээн»
кырыымпаба
оонньуур Эркин

«Чурум – Чурумчуку»
остуоруйа-поэманы
аабы

«Ол сайын»
киинэ

Суруйааччы

- Сергей Афанасьевич Зверев-Кыыл Уола
- Сергей Степанович Васильев-Борогонскай
- Петр Николаевич Тобуруокап
- Алексей Елисеевич Кулаковскай-
Өксөкүлээх Өлөксөй
- Серафим Романович Кулачиков-Эллэй
- Тимофей Егорович Сметанин

АЙЫМНЬЫ

- Өс хоёоно
- Таабырын
- Чабыр5ах
- «Былыргы чабыр5ах»
- Остуоруйа
- «Биэс ынахтаах Бэйбэрикээн эмээхсин»
- «Үчүгэй Үөдүйээн»
- Олонхо
- «Мөнүрүүр Бөбө» олонхо
- «Айыы Дьура5астай» олонхо
- «Тараас туһунан чабыр5ах»
- «Билбит-көрбүт» чабыр5ах
- «Чурум-Чурумчуку» остуоруйа-поэма
- «Күөрэгэй» остуоруйа

Өс хоёоно

- Олох-дьяах үчүгэй-куһаҕан өрүтүн, киһи үтүө-мөкү быһыытын туһунан түмүктэммит санааны аһыйах тылынан этэр бэргэн, сытыы айымньыны **өс хоёоно диибит.**
- Тыла-өһө уус-уран, дьэнкэ буолан, киһи өйүгэр түһүмтүө.
- Үксүгэр икки олуктаах этииттэн турар.
- Холобура:
- *Айан киһитэ аргыстаах, суол киһитэ доһордоох.*

Кырдыаҕастан сүбэтин ыл, эдэртэн эйэтин ыл.

Арыы үрдүгэр уу дагдайбат, кырдык үрдүгэр сымыйа ыттыбат.

Таабырын

- Тугу эмэ атын көстүүнү тугунан эмэ сыһыаннаан таайтарар, тыл кыра айымньыта.
- Таабырын тугу эмэ туохха эмэ холуу, тэнни сатыыртан тахсар.
- Таабырын киһи өйүн-санаатын, толкуйдаан таһаарар, быһаарар дьобурун сайыннарар.
- Таабырын бары омукка баар.
- Холобура:
- Үтүө киһи сылга биирдэ киэргэнэр үһү.
- Уон киһи кэтэхтэринэн сирэйдээхтэр үһү.
- Аан дойдуга туохтаабар да күүстээх баар үһү.

Чабыр5ах

- Чабыр5ах – норуот тылынан айымньытын биир саамай сытыы,көрдөөх-нардаах,сатирической көрүнгэ.
- Чабыр5ах хоҕоонно маарынныыр,лабыгыраччы түргэнник эбэтэр ырыа ангардаан толоруллар.
- Чабыр5ах атын омуктарга соччо тар5амматах, онон саха тылынан айымньытын биир ураты көрүнгэ.
- Чабыр5ахха үксүн санааны кистээн,кубулдьутан этиллэр.

Чабыр5ах

- Маннай А.Е. Кулаковскай–Өксөкүлээх Өлөксөй «Билбит-көрбүт» диэн норуот чабыр5а5ар оло5урбут айымньыны сурукка киллэрбитэ биллэр.
- Кэлин ордук о5олорго аналлаах чабыр5ахтары П.Н. Тобурокуоп айбыта, салгыы М.Н. Матахова киһи, кэм-кэрдии кэмэдьилэрин күлүүгэ таһаарбыт чабыр5ахтара биллэллэр.

Петр Тобуруокап «Уоһа хараарбыт» чабыр5ах



Сергей Афанасьевич Зверев-Кыыл Уола
(1900с от ыйын 6 күнэ -1973с кулун тутар 7 күнэ) 72саас



Норуот ырыаһыта, суруйааччы, искусство деятелэ, тойуксут, олонхоһут, оһуохайдьыт, үнкүүһүт.

1900с.от ыйын 6к. Сунтаар улууһун Түбэй нэһилиэгэр дьаданы дьииэ кэргэннэ төрөөбүтэ.

Кыра сааһыттан ырыаны уонна олонхону толорон барбыта. 1957с. Сунтаарга фольклорнай ансамблы тэрийбитэ.

*Сүрүн айымньылары:
«Улуу Москва туһунан тойук» поэма, «Мин сүрэҕим» тойук, «Айхал эйиэхэ, аар тайҕа» поэма, «Икки үйэ» тойук, «Аман өс» тойук.*

Псевдонима

- А5ата Кыыл Охонооҥой, быстар дьадангы уонна сытыы-хотуу киҥи буолан, Бодойбо5о тийэ, айа5ын ииттэ сылдыбыта. Ол иҥин дойдутун дьоно кинини Кыыл Охонооҥой, оттон уолун Сэргэйти Кыыл Уола диэн ааттыыр буолбуттара. Ону кэлин быраатынаан Киргиэлэйдиин тылбаастаан Зверев диэн араспаанньа оностубуттар.

Истигэнэ суох Эрэстиин

(чабырбах)

Санар санарыма

Саараама кыһаллыбат,

Эт этимэ

Этин таттарбат,

Ытаа-ыллаа

Ыыра ымыттыбат:

Олорбутун курдук олорор,

Сыппытын курдук сытар,

Турбутун курдук турар.

Мас дуу, таас дуу?

Мааны кыыс,

Мааны уол дуу?

Эбэтэр ити

Истиэнэ курдук

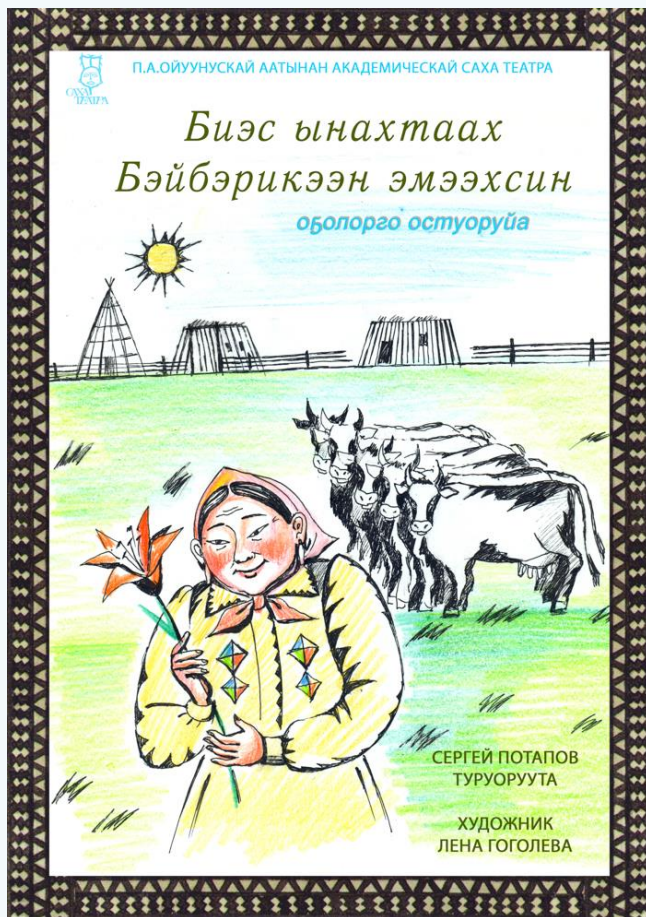
Истигэнэ суох

Эристиин дуу?!

Остуоруйа

- Саха остуоруйата бэрт былыр саха суруга-бичигэ быдан үөскүөн инниттэн баар этэ.
- Норуот бэйэтин баҕатын, эрэлин, олоҕун-дьаһаҕын туһунан этэр, кэрэхсээн кэпсэнэр дьикти-дьиибэ, фантастическай кэпсээннэрэ ааттанар.
- Остуоруйа бүтүн аан дойду үрдүнэн бары омуктарга барыларыгар баар.
- Саха норуотун остуоруйата 3 бөлөххө арахсар:
- Олох-дьаһах,
- Хамсыыр харамай туһунан,
- Дьиктилээх-алыптаах остуоруйалар.

«Биэс ынахтаах Бэйбэрикээн эмээхсин» норуот остуоруйата



Тиит төрдүгэр арааһынай үчүгэй ойуу
киэргэллээх, бэрт элбэх тус-туспа дьүһүннээх
сэбирдэхтээх от үүнэн турар эбит.



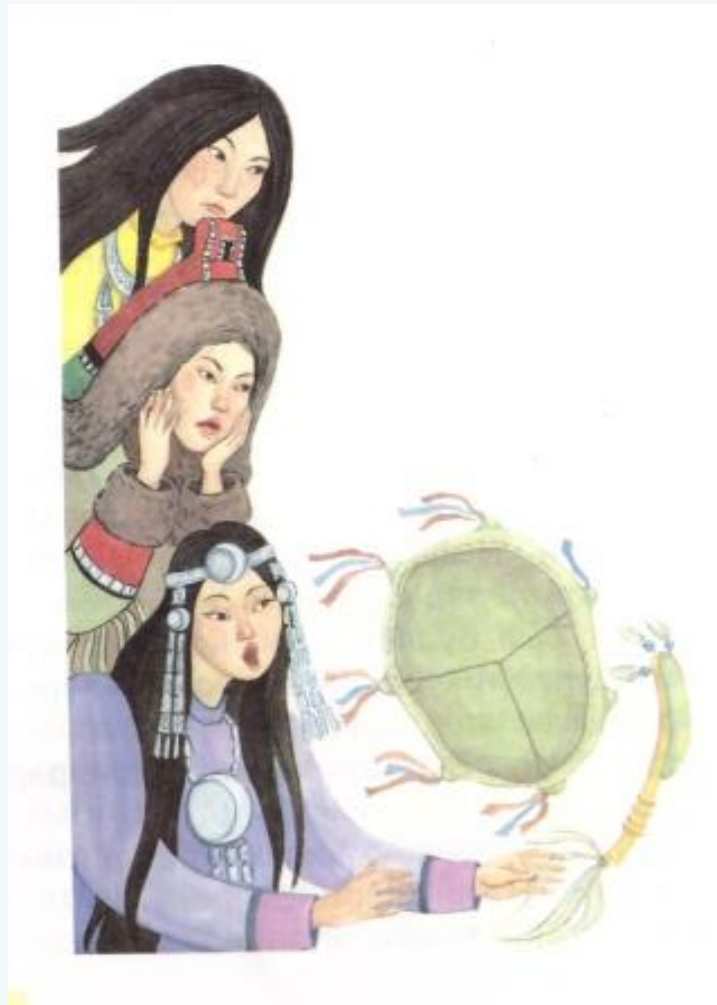
Тыллары быһаарыы

- Дуксуйан – 1.тохтоло суох оҕус,охсо тур
- 2.(көспүт суолт) биир күдьүс түргэнинэн,тохтоло суох бар,айаннаа.
- Тарайа-илиигин-атаххын былас бараҕан тиэрэ түс,тиэрэ түһэн сыт.
- Такым-киһи тобугун кэтэҕэ.
- Быртах-1.киринэн-дьайынан,куһаҕанынан сутуйар,буортулуур кыахтаах.
- 2.буортулуур,куһаҕаны онгорор кыахтаах кир-дъай.

«Үчүгэй Үөдүйээн» остуоруйа
Үчүгэй Үөдүйээн инитэ Куһаҕан Ходьугур



Үргэл тойон кыһа Үргүүк удаһан,
Ый тойон кыһа Ыйдангалаах удаһан,
Күн тойон кыһа Күөгэл удаһан



Тыллары быһаарыы

- Тын хатыыта-сарсыарда халлаан кырыыта саҥа сырдаан арыллыыта, саҕахха саҥа көстөн эрэр сырдык.
- Сатыы былыт-намыһах, намтаан көстөр, үрдүгэ суох.

Олонхо

- Норуот тылынан уус-уран айымньытын чыпчаала.
- Олонхо – бухатырдар охсуһууларын көрдөрөр, хоһуйар саха норуотун сүдү айымньыта.
- Олонхоһут олонхону бэйэтэ айан толорор уһулуччу талааннаах киһи.

- 2005с сэтгэний 25 күнүгэр ЮНЕСКО олонхону Аан дойдуга киһи аймах тылынан уус-уран айымньытын өлбөт-сүппэт биир саамай бөдөн шедеврүн быһыытынан биллэрбитэ.



Олонхо тутула

- **Кириитэ.** *Аан дойду айыллытын ырыата. Бухатыыр төрдүн-ууһун, сирин-дойдутун, дьүһүнүн, таҥаһын-сабын, сэбин-сэбиргэлин хоһуйуу.*
- **Төрүөт.** *Абааһы аймаҕа саба түһэр, кыыһы уорар.*
- **Сайдыыта.** *Бухатыыр сырыыта-айана.*
- **Чыпчаала.** *Өлөр-тиллэр охсуһуу мөккүөрэ.*
- **Сөллүүтэ.** *Бухатыыр кыайан, айыы дьонун быыһаан, орто дойдуга кэлэр.*
- **Түмүгэ.** *Кинини уруйдаан айыы дьоно ыһыах ыһаллар.*

Олонхоёо үс дойду ойууланар

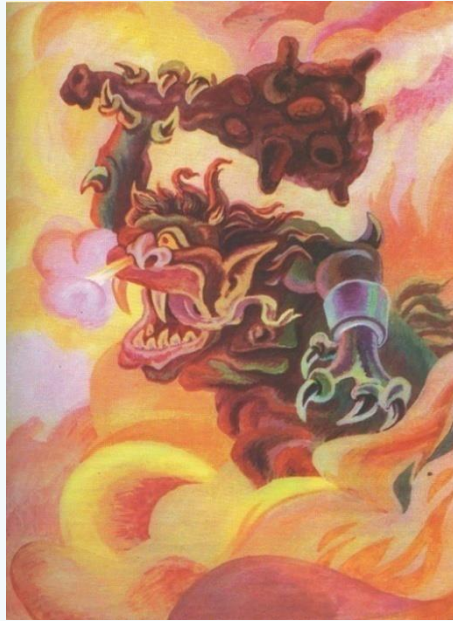


- Үөһээ дойду
- Орто дойду
- Аллараа дойду

Олонхо уобарастара

- **Айыы бухатыырдар:** *Ньургун Боотур, Үрүң Уолан, Айыы Дьураҕастай*
- **Абааһы бухатыырдар:** *Тимир Ыйыста Хара, Уот Уһутаакы*
- **Мифологической уобарастар:** *Үрүң Аар Тойон, Ана Алахчын Хотун, Арсан Дуолай, Адаҕалаах Ала Буурай эмээхсин*
- **Дьахталлар уобарастара:** *Айыы Умсуур Удаҕан, Ытык Хахайдаан Удаҕан, Айталы Куо, кыланнаах Кыыс Ньургун бухатыыр*






Олонхоѳут суруйааччылар

- *Платон Алексеевич Ойуунускай*
- *Владимир Михайлович Новиков-Күннүк
Уурастыырап*
- *Сергей Степанович Васильев-Борогонскай*
- *Семен Степанович Яковлев-Эрилик
Эристиин*








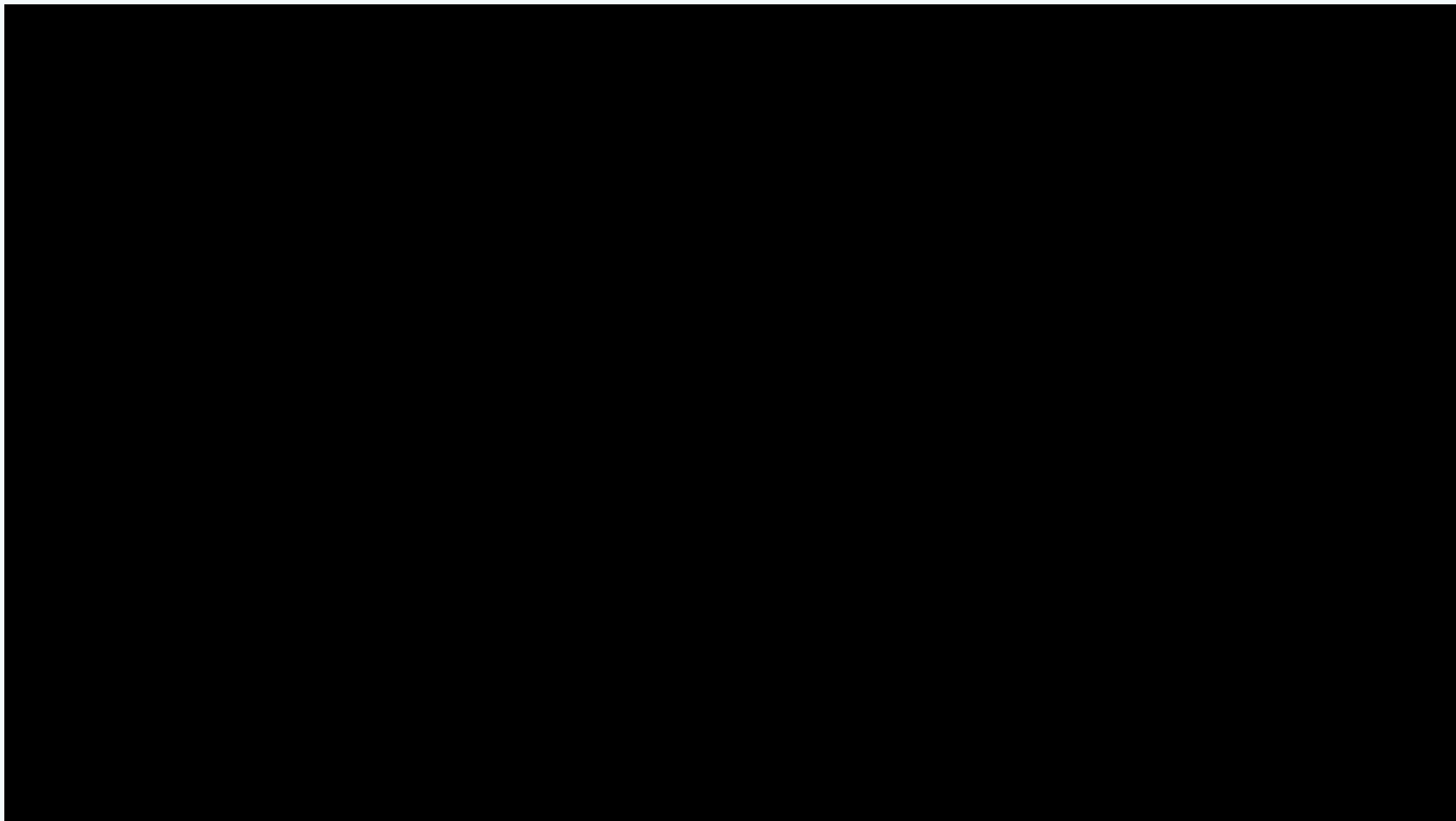
Олонхо Үөһээ, Аллараа, Орто дойдулары энсэн,
хас да киһи үйэтин
кэлим хабан көрдөрөр киэн далааһыннаах; киһи
модун кыаҕар,
үтүөсүрэбэр сүгүрүйэр, дьоллоох олобу туругур
дар сырдык тыыннаах.

Олонхо киһи олобун сүрүн ис хоһоонунан оҕо-
уруу төрөтөн, норуот дьолун туһугар охсуһан
олорууну, онтон ол олох төрүтэ – ыал буолууга
диэн этэр.

Норуокка туох эмит туһалааҕы, суолталааҕы
дьайан, оҕо-уруу тэнитэн, киһилии киһи аатын
ылан үс үйэбэ ааттаныан, тобус үйэбэ туоллуон
диэн олонхо сырдык сиэрдээх философията
түстүүр.

- 
- Олонхо – мөккүөр, бүпшэт мөккүөр, Айыы уонна Абааһы тыыннаах олобу, киһи дууһатын баһылыыр туһугар уһараабат, күнтэн күн өрө күөдьүйэ турар мөккүөрдэрэ – Улуу Мөккүөр. Айыы сырала баһылыыр күүһэ – Олобу онгорор, онтон Абааһы тыына күөнтүүр күүһэ – Олобу алдыатар. Бу улуу Мөккүөр көстүүлэрин биһиги күнтэн күн олохпутугар көрсөбүт, күнтэн күн киһи барахсан ол улуу Мөккүөр эйгэтигэр буһар-хатар.

«Олонхо дойдута»



Сергей Степанович Васильев – Борогонской
(1907с бала5ан ыйын 25 күнэ- 1975с ыам ыйын 11 күнэ)
67саас



*Талааннаах поэт, публицист,
очеркист,
государственной, общественна
й деятель.*

*1907с. Боро5он улууһун
Суоттуга төрөөбүтэ.*

*1929с. аан маннайгы «Арамаан
артыала» поэматын
суруйбута.*

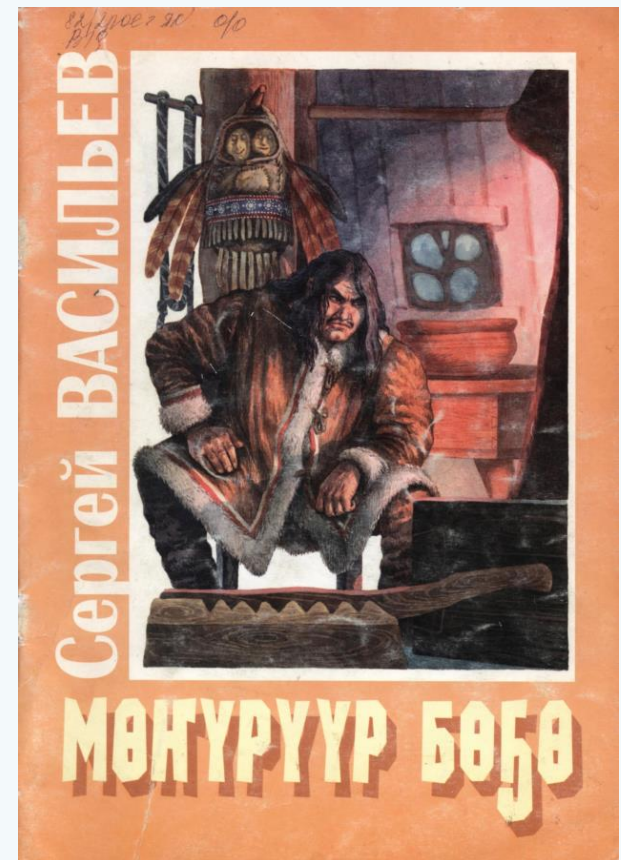
*«Аччыгый уол» диэн хоһоонунан
романы суруйбута.*

*Олонхолоро: «Эрчимэн Бэргэн»,
«Күн Эрили», «Үөлэн
Хардааччы».*

*Айымньылара: «Андабар»,
«Бырастыылаһыы» хоһ., «Улуу
Ильмень», «Сэттэ туруйа»
поэма уо.д.а.*

«Мөнгүрүүр Бөбө»
ОЛОНХО

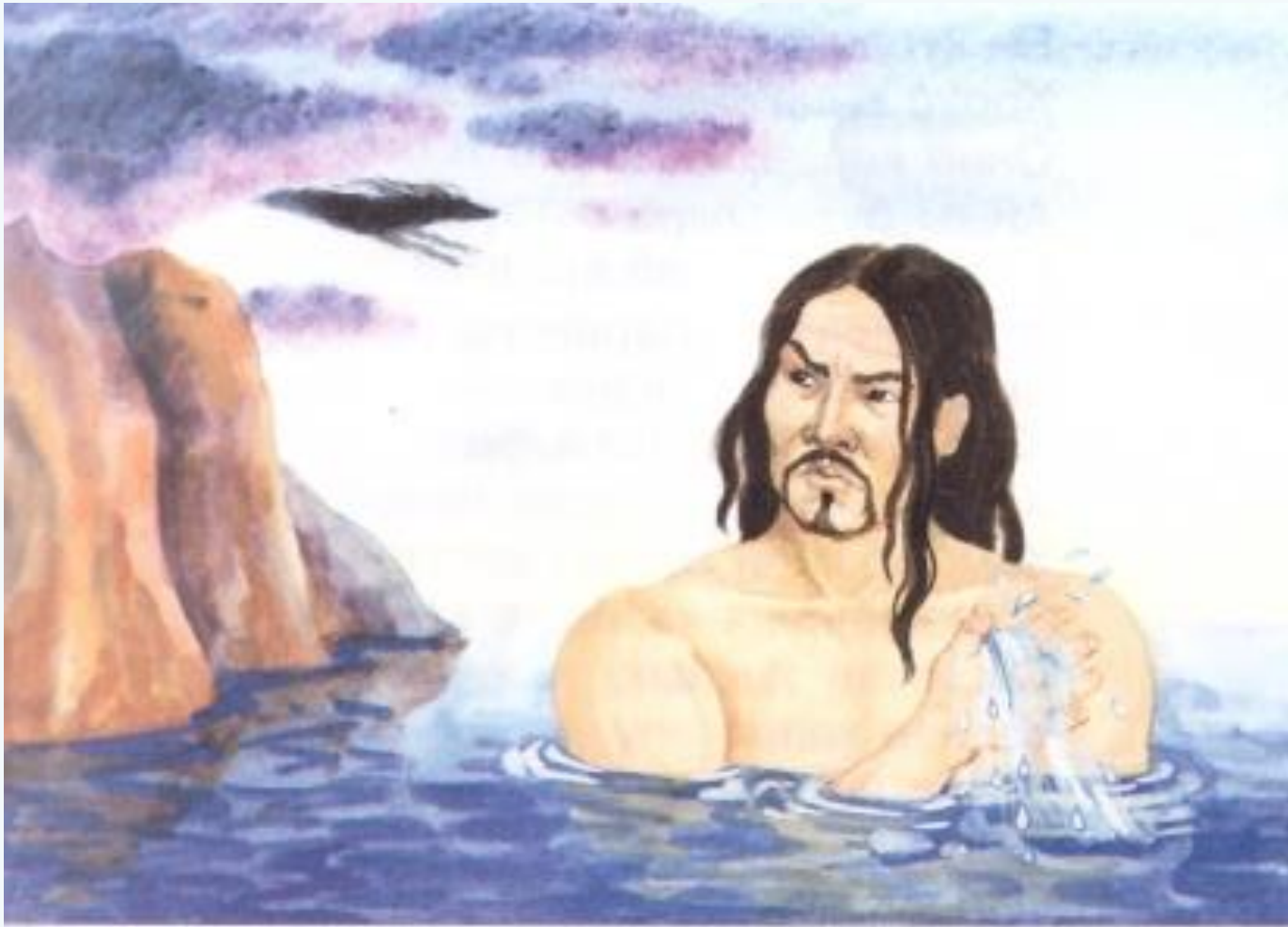
- Суруйааччы “Мөнгүрүүр Бөбө” олонхото 2003 с бэчээттэммитэ.



Сергей Степанович Васильев – Борогонская
«Мөнгүрүүр Бө5ө»
ОЛОНХО

- Орто аан дойду үөскээбитэ үһү.
- **Мөнгүрүүр Бө5ө бухатыыр** оморбута үһү.
- Мөнгүрүүр Бө5ө бухатыыр дьиэтэ-уота ойууланар.
- Мөнгүрүүр Бө5ө бухатыыр күөлгэ киирэн сууна сырытта5ына, хара элэмэс аттаах сынныллыбыт айыы бухатыыра **Элийэ Боотур** кэлэр.

Мөнгүрүүр Бөжө бухатыыр





Муус Бур5аат бухатыыр ата5астаата диир.


**Балтын Туллуқтаан Куону күүһүнэн ойох
ылаары гынар.**

**Айыы бухатыыра Элийэ Боотур көмө
көрдүүр.**

Мөнгүрүүр Бө5ө бухатыыр охсуһа барар.

**Айыы бухатыыра Мөнгүрүүр Бө5ө а5аһа
Айыы Умсуур уда5ан кыталык буолан кэлэн
көмөлөһөр.**

**Аал Луук Мастан Айыы бухатыыра
Мөнгүрүүр Бө5ө көмө көрдөһөр.**



Аал Луук Маска олорор аан дойду иччитэ аан
Алахчын Хотун Мөнгүрүүр Бөҕөҕө бухатыыр
тэрилин, миинэр минэтин аныыр.

Мөнгүрүүр Бөҕө бухатыыр атыыр оҕус буолан
кубулуйар.

Мөнгүрүүр Бөҕө бухатыыр Муус Бурҕаат
бухатыыры кытта охсуһаллар.

Мөнгүрүүр Бөҕө бухатыыр кыайыыта.

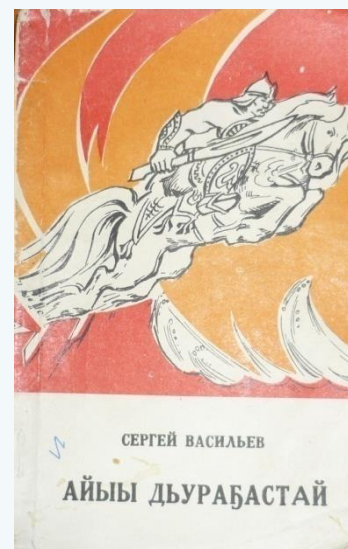
Мөнгүрүүр Бөҕө бухатыыр Туллуктаан Куону
кэргэн ылар, уруу тэрийэллэр.

Өнгүрүмэр атыыр о5ус уонна
Муус Бур5аат



«Айыы Дьураҕастай» ОЛОНХО

- С.Васильев “Айыы Дьураҕастай” олонхотун орто саастаах оҕолорго анаан кыыһа С.С.Донская 1984 сыллаахха таһаартарбыта.



Петр Николаевич Тобуруокап
(1917с алтынньы 25күнэ- 2001с кулун тутар 6 күнэ) 83саас



Саха норуодунай
бэйиэтэ.

1917с Үөһээ Бүлүү
улууһун Ороһу
нэһилиэгэр
төрөөбүтэ.

Аба дойду Улуу
сэриитин
кыттыылааба.

Алексей Елисеевич Кулаковскай – Өксөкүлээх Өлөксөй
(1877с кулун тутар 16 күнэ – 1926с бэс ыйын 6 күнэ) 49с



Саха литературатын
төрүттээчи,
уһулуччулаах поэт, саха
бастакы учуонайа,
бөдөн общественной
деятелэ.

Саха биир бастакы
үөрэхтээбэ, интеллигенэ,
көрбүөччүтэ, бөлүһүөгэ.

1877с.кулун тутар 16к
Боотуруускай улууһун
4-с Дьохсоҕон
нэһилиэгэр Учай диэн
сиргэ төрөөбүтэ (Таатта
ул.)

Псевдонима

Өксөкүлээх Өлөксөй.

Өксөкү – фольклорга хотойу остуоруйа, олонхо уобараһыгар киллэрэн ааттааһын.

Хотой – тынырахтаах көтөр. Хотой 12 араастаах, тас көрүнгүнэн элиэбэ майгынныыр. Хотой арааһыттан Саха сиригэр биир көрүнгэ – боруллуу кэлэн төрүүр-ууһуур.

Өксөкүлээх Өлөксөй аатын хос-хос абаҕата Өксөкүлээх Сэмэн (Сивцев) диэн киһи аатынан ылбыт буолуохтаах.

Сэмэн Сивцев наһаа бөдөн (2,14 м үрдүктээх), нууччалыы-сахалыы билэр, үөрэхтээх киһи эбит.

Кини иккис аата Ырыа Сивцев диэн. Бу киһи Доодор кулубаҕа күтүөт эбит. Куоракка киирдэбинэ, дьон батыһа сылдьан көрөр киһилэрэ.

Мань таһынан өссө Акула диэн псевдонимы ылына сылдыбыта.

Серафим Романович Кулачиков-Эллэй
(1904 с. сэтинньи 29 күнэ- 1976с ахсынньы 14 күнэ) 72саас



1904 с. сэтинньи 29 күнүгэр Таатта улууһун Амма нэһилиэгэр төрөөбүтэ.

Саха бастакы норуодунай поэта, тылбаасчыт, публицист.

Ырыа тылларын суруйар поэт.

Аба дойду Улуу сэриитин кыттылааба.

Псевдонима

Эллэй

Омобой кэнниттэн сахалар төрүппүт –Эллэй, улуу Лена өрүс саамай улахан хочотугар Туймаадаба кэлбит. Г.В.Ксенофонов «Эллэйада», Г.У.Эргис «Исторические предания и рассказы якутов» кинигэлэригэр Эллэй 17 сэхэннэ татаар төрүттээх, 9 сэхэннэ ыраахтаабы төрүттээх-уустаах диэн суруллубут.

«Ыччат «Эллэйадаттан» Эллэйи собурууттан культураны ажалбыт, культурнай герой курдук билэрэ ордук. Эллэй – саганы киллэрээччи уус. Кини бастаан балабан дьиэни түппүт. Мас олоппоһу, остуолу, кытыйаны, чороону онорбут. Сүөһүлэргэ түптэни күөдьүппүт. Эллэй – тимир ууһа, көһүйэ онорооччу. Тимиринэн уот күөртүүрү айбыт, күөрдүнэн тимирин ууларан өтүйэ, чыскы, сүгэ онорбут. Эллэй былыргы саха культуратын собурууттан ажалан сана сиргэ олохтообут, ыһыах ыспыт, айыыларга алгыс эппит.

С.Р.Кулачиков-Эллэй диэн псевдонимы ылынан сахалар төрүттэрин үйэтиппит, сахалыы хоһоон суруллар форматын, ньыматын сөбүмэрдик байыппыт, сайыннарбыт чэхчы даһаны норуодунай поэт.

«Чурум – Чурумчуку» остуоруйа-поэма 1939с

- «Өнөй бөтүүк» диэн норуот остуоруйатын сюжетыгар айбыта.
- Суруйааччы норуот дьоллоох олоххо ба5атын,ыра санаатын романтической поэматын идеятыгар арыйбыта.



Бу боростуой таас буолбатах –
Муударастаах таас эбит,
Ама да таас буолбатах –
Абыраллаах таас эбит



Чупчуруйдаан ыраактаабы



Сырдык, ыраас сүрэ5инэн,
сатамныылаах күрэ5инэн
ыраахтаа5ыны кыайбыта...



«Чурум – Чурумчуку»



Тыллары быһаарыы

- Тордох (сон)-былыр буруоҕа ыһаммыт, сарыыламмыт тирии, оннук тирииттэн тигиллибит сон.
- Олооччу-мараҕа кэтэр кылгас остоох этэрбэс.

Тимофей Егорович Сметанин

(1919с сэтгнньи 25күнэ – 1947с атырдыах ыйын 4күнэ)27саас



- 1919с. сэтгнньи 25 кунугэр Кэбээйигэ төрөөбүтэ.
- Фронтовик, буйун суруйааччы,
- талааннаах поэт,
- ыччат тапталлаах суруйааччыта баара-суо5а 27 саастаа5ар, 1947 с. сэриигэ ылбыт бааһырыытыттан олохтон туораабыта.

«Күөрэгэй» остуоруйа 1945с



- «Күөрэгэй» остуоруйа о5о-аймах биир сөбүлээн аа5ар остуоруйата





**Тимофей
Егорович
Сметанин**

Күөрэгэй



Суруйааччылар, айымньылар



Николай Егорович Мординов-Амма Аччыгыйа «Ийэ» («Сааскы кэм» романта).

Семен Петрович Данилов «Мин а5ам» хоһоон.

Софрон Петрович Данилов «Икки суол».

Серафим Романович Кулачиков-Эллэй «Таптыа5ын ийэни!» хоһоон.

Николай Саввич Тарабукин «Ийэм кэпсиирэ».

Семен Петрович Данилов «Олонхо о5отобун».

Семен Степанович Яковлев-Эрилик Эристиин «Хачыгыр» кэпсээн.

Николай Гаврилович Золотарев— Николай Якутскай «Ханкы» , «Соболон».

Алексей Андреевич Иванов – Күндэ «Төрөөбүт тыл» хоһоон.

Суруйааччылар, айымньылары

- Семен Петрович Данилов «Саха сангата» хоһоон.
- Софрон Петрович Данилов
«Сахалыы сангарар иһин»
- «Төрөөбүт тыл»(Семен Данилов тылбааһа)
- Алексей Елисеевич Кулаковскай «Үрүйэ» хоһоон
- Владимир Михайлович Новиков – Күннүк Уурастыырап
«Көлүкэчээн»хоһоон.
- Семен Петрович Данилов «Кыһынҥы күн».
- Семен Андреевич Попов-Тумат «Улуу кыыл тыына» сэһэн
- Анемподист Иванович Софронов-Алампа «Дьүһүн кубулуйумтуо».
- Степан Афанасьевич Саввин-Күн Дьырибинэ «Тураахтаах күүдээх»
үгэ.
- Дмитрий Кононович Сивцев – Суорун Омоллоон «Чөөчө»
- Николай Максимович Заболоцкай-Чысхаан «Сайылыкка»
- Илья Дорофеевич Винокуров – Чабылбан «Хайыһар» хоһоон.
- Платон Алексеевич Ойуунускай «О5о куйуурдуу турара»
- Тимофей Егорович Сметанин «Мэхээлэчээн булчут кэпсээннэрэ»

Николай Егорович Мординов-Амма Аччыгыя
(1906с тохсунньу 6 күнэ-1994с сэтинньи 11 күнэ) 88саас



Саха Республикатын
народнай суруйааччыта.
Прозаик,
публицист, очеркист,
тылбаасчыт.

1906с. Тохсунньу 6 күнүгэр
Боотуруускай улуус Уус
Амма нэһилиэгэр (Таатта)
төрөөбүтэ.

Маннайгы поэт
быһыытынан биллибитэ.

Бастакы хоһооно «Ийэ»
1927 с. «Чолбон»
сурунаалга бэчээттэммитэ.



Псевдонима

Амма Аччыгыйа

« Таатта Амматыттан төрүттээх
суруйааччылар иккиэ этибит: Эллэй уонна
мин. Эллэй миигиттэн сааһынан да аҕа,
литератураҕа да эрдэ киирбит, ол иһин
«Амма Аччыгыйа» диэн ааты
ЫЛЫММЫТЫМ.»

«Ийэ»

(«Сааскы кэм» романтан быһа тардыы)



Сөдүөччүйэ „Ты бардын — бардын ууга!... Бардын — бардын ууга!“

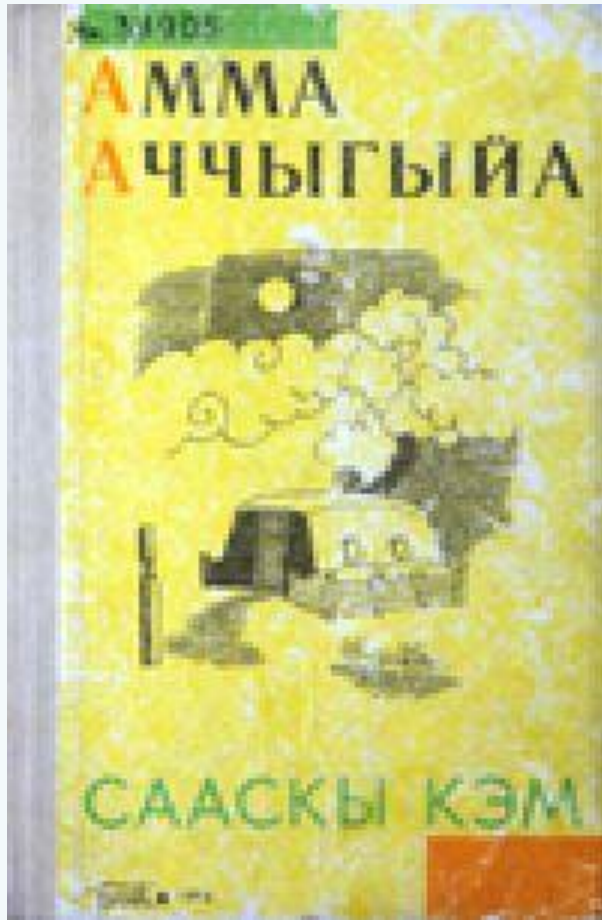
- Ты бардын-бардын ууга!..
Бардын-бардын бэйэтэ!..



Тыллары быһаарыы

- Кытыан от-кыһыннары хагдарыйбат мутукчалаах, отоннуну күүх туораахтаах сэпшэрээк үүнээйи.
- Чанчык-киһи харабын уонна кулгаабын икки ардынан миэстэтэ, онно үүнэр баттаба.

«Сааскы кэм» роман (1944)



Эпопея-романын 1944с суруйбута.

Саха норуотун олоҕо тосту уларыйар кэрдиис кэмин киэнник, диригинник хабан көрдөрөр.

Бу айымньы сахалыы, нууччалыы уончалыыта тахсыбытын таһынан, украинскай, венгерскэй, чех тылларыгар тылбаастаммыта.

Автор аччык оҕо сааһын ойуулаабыта.

Роман автобиографическай характердаах.

Микиитэ



Семен Петрович Данилов

(1917с кулун тутар 20 күнэ - 1978с сэтинньи 27 күнэ) 61 саас
саха народнай поэта



- *Семен Петрович Данилов – саха народнай суруйааччыта,*
- *РСФСР Максим Горькай аатынан государственнай премия лауреата,*
- *бөдөҥ общественной деятель.*
- *40-ча кинигэ автора.*
- *Кини тылыгар элбэх ырыа суруллан, киэнник ылланар.*
- *Өр сылларга Саха сириг Суруйааччыларын сойууһун бырабылыанньатын бэрэссэдээтэлэ.*
- *Оҕолорго таптаппыт элбэх хоһоон кинигэтин ааптара.*
- *Тылбаасчыт.*

«Мин а5ам» хоёоон

- А5ата **Петр Яковлевич Данилов** дьадангы булчут уола этэ, болуотунньуктуура.



Софрон Петрович Данилов

(муус устар 19күнэ 1922 – балаҕан ыйын 7күнэ 1993с) 71саас



1922с муус устар 19 к. Арҕаа
Ханалас (Горнай)улууһун
Мытаах нэһилиэгэр, Бор
алааһыгар төрөөбүтэ.

Саха норуодунай
суруйааччыта,

Россия М.Горькай аатынан
Государственной
бириэмийэтин лауреата,
кэпсээн, сэһэн, роман
жанрдарын сайыннарбыт
прозаик, драматург, поэт,
литературнай кириитик,
публицист, общественной
деятель, тылбаасчыт.

Тыллары быһаарыы

- Чигди-элбэхтик тэпсиллэн кытааппыт хаар (хол.тиэргэннэ,суолга).

Ольга Петровна Иванова-Сидоркевич
(23.11.1932—2003)



- Серафим Романович Кулачиков-Эллэй ырыа буолбут хоһооно.

Саха биллиилээх ырыаһыта, ырыа айааччыта Ольга Петровна сөбүлээн толорооччу.

Дмитрий Ушницкий хаартыскаба түһэриитэ



Народная песня «Таптыабынг ийэни!» («С любовью к маме!»), С.Р. Кулачиков – Эллэй

Фотограф: Дмитрий Ушницкий

Уруокка туттуллар эбии матырыйаал

- «Таптыа5ын ийэни!» ырыаны истии.



Николай Саввич Тарабукин

(1910с алтынны 26к -1950с ахсынны 14к) 40саас



- Эбээн норуотун бастакы суруйааччыта, төрүттээччитэ 1910с Муома оройуонугар Улахан Чыыстайга көс олохтоох табаһыт дьиэ кэргэнигэр төрөөбүтэ.

«Ийэм кэпсиирэ»
Эбээн кэс ыалын олоҕо



Сардаана Петрова хаартыскаба түһэриитэ



«Ийэм кэпсиирэ» («По рассказам матери»),
Н.С. Тарабукин



Семен Петрович Данилов
«Олонхо о5отобун» 1970с
Тыллары быһаарыы

- Одьунаас-киһи бэрдэ киһи, хоһуун, хоодуот киһи.

Семен Степанович Яковлев-Эрилик Эристиин
(1892с тохсунньу 24 күнэ - 1942с балаҕан ыйын 6 күнэ)50с



1892с. тохсунньу 24 к. Боотуруускай улууһун (Чурапчы) Чакыр нэһилиэгэр орто бааһынай кэргэнигэр төрөөбүтэ.

Саха литературатын классик суруйааччыта. Кини олонхоһут, хоһоонньут, кэпсээнньит, сэһэнньит быһыытынан киэнник биллибитэ.

Айымньылары биир бастакынан нууччалыы тылбаастанан дойдуга, бырааттыы түүр норуоттарыгар биллибит ураты талааннаах суруйааччы.

Үгүс айымньыларын айан норуотугар хаалларбыта-ыстатыйаларын, хоһооннорун, поэмаларын, пьесаларын, кэпсээннэрин, сэһэннэрин, романын уонна олонхолорун.

2017 сыл- Эрилик Эристиин төрөөбүтэ 125 сыла.

Псевдонима

Ылына сылдыбыт псевдонимнара.

Семен Яковлев 1923-1924сыллаах ыстатыйаларыгар, хоһоонноругар аатын Боотур Уус Уола диэн баттыыр эбит.

1928с «Кыымна» тахсыбыт ыстатыйатыгар Эрэйдээх Эмээхсин аатынан илии баттаабыт.

1935с «Тулаайах Уйбаанчык» поэмата тахсарыгар Эрилик Эристиин буолбут.

Эрилик диэн тыл эриллэр-буруллар эбэтэр эрилкэй диэн суолталаах.


Эристиин уол оҕо диэн суолтаҕа туттуллар.


Ол курдук эрилийэн-бурулуйан, эриллэн-хатыллан уол оҕото барахсан.

«Хачыгыр» кэпсээн 1938с



- Хачыгыр ыал хамначчыта буола сылдьан, саныыр-ахтар кэмэ биир: хараҕа суох ийэлээх, атаҕа суох аҕалаах, инилээх – төрдүөн ыал буолан олоҕорбуттары. Кинилэр төһө да дьаданылары, кыамматтары иһин, Хачыгыр манна ийэ-аҕа тапталын билбитэ, олоҕун саамай дьоллоох кэмэ.

- 
- Оттон манна кини баай ыалын тымныы сыһыанын, аччык олоһу, атаһа астабылы толору билэ сылдьар.
 - Хачыгыр – хатыныр, аччык, күнү быһа үлэлээн хамсыы-хачыгырыы сылдьар оһо.
 - Тоттук оһо – эмис, баай ыал мааны оһото.
 - Кэччэгэй Кэтириинэ, Күтүр Көстөкүүн – куһаһан кэмэлдьилээх, кэччэгэй баайдар.
 - Бачыгыратар Баһылай – бардам тойон.

- 
- Хачыгыр үлэлии туран, борооскутун таптаан, сыллаан кэлиитэ кини сылаас сыһыанна баһатын, аһыныгаһын көрдөрөр.
 - Онтон Бачыгыратар Баһылай Хачыгыры ыттыы кырбаан, быарын быһа тэбэн өлөрөр.
 - Хачыгыры аһынар киһи суох: «Ыккын баһас таах өлөрдүн», - диэн, хата, ыттарын аһыйаллар.
 - Суруйааччы атаһастабыллах олох ыар хартыынатын ойуулаан көрдөрөр.

Хачыгыр бурдук тардар



Тыллары быһаарыы

- Чабычак-намыһах төгүрүк быһыылаах туос иһит.
- Күргэ-үрэби,бадарааны туоруур муоста.
- Угунһа- атах таһаһын уллунар угуллар от эбэтэр сиэл.
- Бэс үөрэ-бэс субатын тарга эбэтэр үүккэ (сингэбэ) ытһыан онорбут ас.
- Имиһит-имии имитээччи (имии: имитэргэ аналлаах тирии,имитиллиэхтээх тирии.
- Силгэ-киһи-сүөһү унуохтара сүһүөхтэринэн холбоһууларын тутар иниир.

«Хачыгыр» кэпсээнгэ быһаарыылаах тылдыт

Эргэрбит тыллар	Быһаарыыта	Холобур:
Амынньыар	Мас синньигэс лабаата, мутуга.	Аҕалара мутуктаан киллэрбит амынньыарын оһохторугар толору симэн биэрэн баран...
Босхон	Сүһүөхтэрэ ылдыан, кыайан хаампат, хамсаабат буолбут; сүһүөх ыарыылаах.	Аҕалара, тобугун силгэтин сүгэнэн охсон кэлэн, сылтан ордук босхон буолан сынытын өйдүүр этилэр.
Долборук	Хотонго сүөһүгэ от ууран биэрэр уйа, күкүр.	Хоту эркингэ сыһыары тутуллубут долборукка кэккэлэччи баайылыбыт борооскулар тохпун отторун харбаан ылан, долборуктарыгар уган биэрдэ
Дубук	Тилэритэ, ситэтэ суохтук, тийбэт гына, тутактык.	Дьэ аанын диэки кылап гына көрөн кэбистэ уонна атыр оҕус диэки дубук тардан кэбистэ.
Дэһээтин- ньик	Урут кинээстэр, кулубалар дьаһалларын толорторор дуоһунастаах кыи.	Үрдүк Өлөксөй диэн аҕаларын уһун дэһээтиннигэ кэлэн тойон иэнигэр соҕотох ынахтарын тутан ылбыта.

Бурдук тардар

Суоруна-төгүрүк, мас тутахтаах, мас атахтаах суоруна тааҕынан сиэмэни мэлийэн бурдук оҥорор.



Кэччэгэй Кэтириинэ уонна Тоттук уол



Кус сыммытын саҕа бөлтөйбүт урдаах,
хангас хараҕар оҕо ытыһын курдук күөх
мэннээх, ойоору олорор баҕа буутун
курдук, сантаҕар таныылаах, тэллэриттэҕэс
уостардаах, буоспалаабыт эбирдээх
сирэйдээх, хаһата түһэҕэр халыйан түспүт,
илин аһа кыырыктыһан эрэр эмээхсин,
Хачыгыр диэки эргиллэн көрөөт,
хаһаангыттан эмэ өстөөҕүн көрбүт курдук,
дьэбидис гына түстэ.



Хачыгыр, бу алдырхайтан туран куотаары, өрө хойуолланнаан эрдэбинэ, Тоттук уол аҕата Бачыгыратар Баһылай, кыламмытынан ыстанан кэлэн, өрө көтө түһэн баран, хара быарга тингилэхтээн кэбистэ.



-Отгон ханна гынабын. Сүбэлээн ээ. Манымка түбэспэтэх киһибин... Хайдах да гынаахпын булбакка олоробун.

- Киһлэрэн хотонго атыр оѳус атаѳын анныгар бырах!

-Бэйи, отгон...

-Чэ,чэ! Хабыргы олоруон дуо?

Айгылла туран долбууртан тымтык ылан уматта уонна, уоттаах тымтыгы тиһигэр ытыран баран, Хачыгыры, синньигэс биилиттэн кууһан ылан, санныгар биллэѳи* быраѳан, хотонго киирдэ. Айгылла, хотон иһигэр киирээт, икки хараѳын уутун хангас харытынан* туора соттон, көхсүн этитэн кэбистэ. Улахан саадѳаѳай оѳус аттыгар ильдэн, Хачыгыры ыалдыа диэн сэрэммит курдук муостаѳа ууран, тымтыгын хоруотун тосту тутан, уотун сырдатан баран, ботугуруу турда:

- Тукаам, Хачыгыр! Миингиттэн хоргутума. Мин туох да буруйум суох. Ол дойдуга, кырдыгы көрөр дойду буолаѳына, бу кэбилээбиттэрин үгсээр...

Тургутук-тест

Бэйэбин бэрэбиэркэлэн. Сөп эппиэт аайы 1 баал.

1. Кэпсээн сафаланыытыгар Хачыгыр барахсан бурдук тарда туран, уоһун ньигэр ботугураан хаһыс кутуу буолла диирий?

- а) сэттис б) ахсыс в) тохсус г) онус

2. Түһнүккэ Хачыгыр онгорбут бэлиэлэрэ хастыы кутуу бурдук тардыллан бүттэбин аайы онгоһуллан испиттэрэй?

- а) биэстии б) сэттэлии в) биирдии г) уоннуу

3. Хачыгыр күүстээх үлэни хотуулаахтык үлэлииригэр туох улахан мэһэй баарай?

- а) тымныы б) аччык в) сылайбыт г) сүрэбэлдьиир

3. «Хачыгыр, кэл!» - диэх курдук мангыраан энээритэр борооску аата ким диэн этэй? а) Чашпараах б) Чыычаах в) Чурумчуку г) Чүөчээски

4. Хачыгыр төрөөбүт алааһын аата?

- а) Куобах Буһарбыт б) Кыараҕас в) Кыбыттар г) Кыбыллыбыт

5. Сөпкө тардан биэр:

а) Ийэтэ

1) атаҕа суох

б) Аҕата

2) хараҕа суох

6. Хачыгыр быраатын аата?

а) Чороон

б) Чооруос

в) Чаҕыл

г) Чочур

7. Хачыгырдаах таптыыр ынахтарын аата:

а) Тараанка

б) Турааннаах

в) Тырынка

г) Тураах

8. Хачыгыр Күтүр Көстөкүүһүнээххэ хас сыл сору-муну көрөн, эрэйдэнэн олоһоруй?

а) биир сыл

б) үс сыл

в) уон сыл

г) икки сыл

9. Бу кимий? «Кус сымьытын саға бөлтөйбут урдаах, хангас хараҕар оҕо ытыһын курдук күөх мэн нээх, ойоору олорор баҕа буутун курдук, сантаҕар таныылаах, тэллэриттэҕэс уостардаах, буоспалаабыт эбирдээх сирэйдээх...»

а) Күтүр Көстөкүүн б) Айгылла Бүөтүр в) Кэччэгэй Кэтириинэ
г) Тоттук уол

10. «О, бырастыы, уоспадьы! Дьадангы диэн сор да буолар эбит..» бу ким тылай?

а) ийэтэ Өрүүнэ б) Хачыгыр в) Айгылла Бүөтүр г) аҕата

10-11 баал. Маладьыас! Олус үчүгэй! «Хачыгыр» кэпсээни биэс тарбаҕын курдук билбиккин, ииникитин да атын айымньылары кыһаллан аах, саха литературатын таптаа!

9-6 баал. Чэ буоллун. Син кэпсээни өйдөөбүккүн, Сүрүн тутулун билбиккин. Ол эрэн өссө төгүл «Хачыгыры» аахтааххына, барытын сөпкө эспиэттиэн диэн эрэннэрэбин!

5-0 баал. Оо, олус куһаҕан. Эн бу кэпсээни олох да аахпатаххын дуу, хайдах дуу? Дьэ, олох хайаан да ааҕаргар сүбэлиибин. Киһи кутун-сүрүн тутар, дууһаны аймагар сүрдээх интэриэһинэй кэпсээн.

**Яковлев
Семён
Степанович –
Эрилик
Эристиин
Хачыгыр**



Николай Гаврилович Золотарев— Николай Якутскай
(1908с сэтинньи 22 күнэ —1995с ахсынньы 11 күнэ) 87с



Саха норуодунай
суруйааччыта. Прозаик.

- Үөһээ Бүлүү
улуунун Харбалаах нэнил
иэгэр 1908 сыл сэтинньи
22 күнүгэр дьаданы дьиэ
кэргэннэ төрөөбүт.
1930с Молдавияҕа
пограничной чааска
сулууспалыы барар.
- Айар үлэтэ 1938с
саҕаламмыта.
- Бастакы кинигэтэ «Өлүүнү
кыайбыт-өлбөт» 1944с
тахсыбыта.

Псевдонима

Николай Якутскай

- Төрөөбүт Сахатын сириттэн тэйбитэ өр буолтун, ырааппытын, төрөөбүт төрүт буорун күүстээх ахтылҕана сүрэбин нүөлүтэрэ.
- Бастакы кэпсээнэ Николай Якутскай диэн псевдонимынан бэчээттэммитэ.
- Итинэн сахалыыта Саха Ньюкулайа диэн этэр баҕалааҕа.

Тыллары быһаарыы

- Адьынат-куһаҕан быһыы, түктэри
кэмэлдьи.

«Соболон»

- Тоорохой-туох эмэ ойдубут бытархайа, кыра куһуоччуга.
- Субуу-охсуллубут оту бугуллиурга бэлэмнээн уһун субурхай гына чөмөхтөммүтэ.

Алексей Андреевич Иванов – Күндэ

(1898с тохсунньу 16 күнэ-1934с алтынньы 30 күнэ) 36саас



- ХХ үйэ санатыгар саха биллиилээх суруйааччыта, литературовед.
- Литература бары жанрыгар холоммута.
- 1898 сыллаахха тохсунньу 16 күнүгэр Сунтаар улууһун Хаҥалас нэһилиэгэр орто ыалга төрөөбүтэ.

Псевдонима

Күндэ

- Күндэ күөл – дьэнкэ, дирин ыраас уулаах күөл.
- Күндэ Сунтаар Хангалаһыгар баар улахан күөл аата.
- Сунтаарга Дирин Күндэ диэн сир аата баар . Онон Күндэ диэн хос аат улахан, төгүрүк, сырдык, ыраас уулаах күөллээх, киэн нэлэмэн, айылҕа маанылаан онгорбут сыһыыта буолар.

«Төрөөбүт тыл» хоһоон

- Төрөөбүт тыл киһиэхэ күндүтүн, минньигэһин туһунан биир бастакынан Күндэ эппитэ.
- Ханнык бабарар дойду ураты сыттаах буолар, саха киһитигэр кии сыта, кырдьыга да, «сүрэһин-быарын хаба ортотунан халыйан киирэр.
- Күндэ айылҕаны, мэтириэти сөбүлээн ойуулуур. Онно туттар тэннэбиллэрэ саха аһыгар сыһыаннаахтар:
- Төрөөбүт төрүт тыл сөрүүн сүөгэй курдук...
- Сырдьыгыны көөннүбүт сылгы кымыһын курдук...
- Убаһас отон уутун курдук...

Тыллары быһаарыы

- Тобулу- баҕарбыты, санаабыты толорор.
- Садарах-уһук-уһук тахсан сараадыччы
ТЫКПЫТ сардана, сырдык.



А.А.Иванов-

Кундэ



Төрөөбүт
Төрүт тыл
Сөрүүн
Сүөгэй курдук
Сүрэби-быары сөрүүргэтэр,
Уба5ас отон
Уутун курдук,
Улахан куйааска
Ута5ы аһарар,
Сырдьыгыныы көөнньүбүт
Сылгы кымыһын курдук,
Тостор куйааска
Тобулу ханнарар...
Иитиллибит
Ийэ тылбыт
Иинэ5эс сири
Имэгинэн-быйангынан
Ибиирэн биэрэр...
Саппа садарах уотунан
Күтүр харанганы
Күлүмнэтэ сырдатар...

Уруокка туттуллар эбии матырыйаал

- «Саха сангата» ырыаны истии.



Анатолий Бурнашев



Софрон Петрович Данилов
«Сахалыы сангарар иһин» 1943с
Тыллары быһаарыы

- Мункук-кыһалбатын, кырдыгын да чобуотук эппэт, дьордоото суох, килбик, мунгутах.

Расул Гамзатович Гамзатов



- Норуот суруйааччыта, поэт, прозаик, тылбаасчыт 1923с балаҕан ый 8 күнүгэр Дагестанга төрөөбүтэ.
- 1932 сылтан хоһооннору айыынан дьарыктаммыта биллэр.
- 1951 сылтан олоһун тиһэх күннэригэр диэри Дагестан суруйааччыларын сойууһун салайбыта.

РОДНОЙ ЯЗЫК

Родился я в горах, где по ущелью
Летит река в стремительном броске,
Где песни над моею колыбелью
Мать пела на аварском языке.

Она тот день запомнила, наверно,
Когда с глазами, мокрыми от слёз,
Я слово «мама», первое из первых,
На языке аварском произнёс.

Порой отец рассказывал мне сказки.
Ни от кого не слышал я таких
Красивых и волшебных...
По-аварски
Герои разговаривали в них.

Люблю язык тех песен колыбельных
И сказок тех, что в детстве слышал я.
Но рассказал о далях беспредельных
И всех сограждан отдал мне в друзья
Другой язык.

С ним шёл я через горы,
Чтоб родины величие постичь.
То был язык могучий, на котором
Писал и разговаривал Ильич.

И сердцем всем, сын горца, я привык
Считать родным великий тот язык.

Алексей Елисеевич Кулаковская

«Үрүйэ» хоһоон

- Поэт «Үрүйэ» хоһооно нуучча поэта Николай Григорьевич Цыганов «Ручей» диэн хоһоонун көңүл тылбааһа буолар.
- А.Е. Кулаковская 1924 с. Сэйимчээннэ олорон, Н. Цыганов хоһоонугар олобуран, бэйэтин ис санаатын, ис туругун арийбыт «Үрүйэ» хоһооно күүстээх лирическэй айымньы быһыытынан сыаналанар. Ааптар үтүөкэннээх үрүйэчээн устан үрүлүйэн сире киэргэтэрин, нүөлсүтэрин, айылҕаны, сүүрэри-көтөрү абырыырын туһунан этэр. Онтон салгыы бэйиэт бэйэтин, Саха сирин, дьонун дьылҕатын туһунан дьиксинэр санаатын үрүйэчээннэ улуу байбаллар амырыын тыыннара суоһуон сөбүн сабаҕалыырынан ханалытан этэр. Манна ийэ айылҕа уонна киһи олоҕо маарыннаһаллара, быстыбат ситимнэрэ көстөр.

Владимир Михайлович Новиков – Күннүк Уурастыырап.
(1907с ыам ыйын 9 күнэ – 1990с муус устар 30 күнэ) 82саас



Саха Республикатын народнай поета. Олонхоһут суруйааччы. 1907с. ыам ыйын 9 к. Амма улууһун Эмис нэһилиэгэр төрөөбүтэ.

Бастакы хоһооно «Соботох хахыйах» 1927с. бэчээттэммитэ. Бастакы кинигэтэ «Уһуктубут кыраайга» 1932с. тахсыбыта.

«Нуобалдьын кугас аттаах Тойон Дьаһарыма бухатыыр» олонхо, «Коммунист Сэмэн», «Ымыы уонна Налбыһах» поэма, «Үчүгэй Үөдүйээн», «Эйэ иһин», «Албан Килбиэн» пьеса, «Былыргы дьыллар быыстарыгар» сэһэн уо.д.а.

Псевдонима

- Уурастыырап диэн уурастыыр диэнтэн тахсыбыт буолуохтаах. Наар «тук» диэбит хоту сылдыбат, бэйэтэ эмиэ өйдүүр өйдөөх, саныыр санаалаах, сөбүлээбэтэбинэ уурастаан да кэбистэбинэ көнгүлэ диэн өйдөбүллээх буолуон сөп,- диэбитэ онуоха кини.
- Оттон Күннүк диэн уһун тыыннаах диэн эппит буолуохпун сөп.(Күннүк Уурастыырап)

«Көлүкэчээн» хоһоон 1938с

Күннүк Уурастыырап төрөөбүт айыл5атын
уус-ураннык, умнуллубаттык хоһуйар.

- Ырыа буолбут хоһоон.

Екатерина Захарова, саха күөрэгэйэ, бу
хоһоону ырыа гынан көтүппүт ырыаһыт.



Уруокка туттуллар эбии матырыйаал

- «Көлүкэчээн» ырыаны истии. 

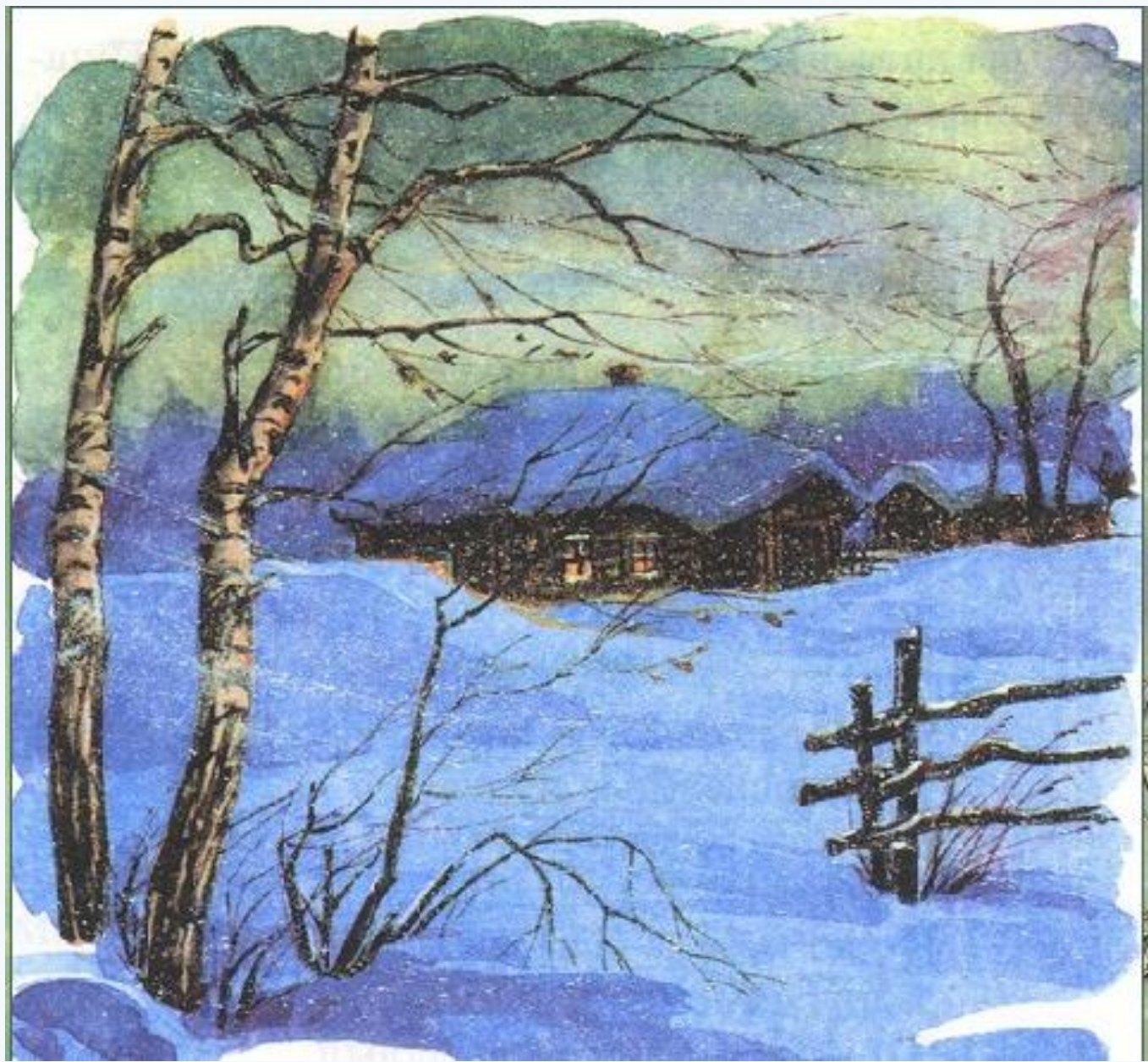
Көлүкэчээн ини мөһүүрэчээн,
Төгүрүкчээн ини көлүкэчээн,
Кылбачыгас ини долгунгун
Кытыыларгар ини тиэрдээрий
Кылыһыктыыр ини отторгун,
Кырылаахтыы ини бигээрий?

«Көлүкэчээн»
кырыымпаба ооньуур Эркин



Зимний вечер.

- Буря мглою небо кроет,
Вихри снежные крутя;
Что, как зверь, она завоет,
Что заплачет, как дитя,
Что по кровле обветшалою
Вдруг соломою зашумит,
Что, как пугач запоздалый,
К нам в окошко застучит.*
- Наша ветхая лачужка
И печальна и темна.
Что же ты, моя старушка,
Приумолкла у окна?
Или бури завываньем
Ты, мой друг, утомлена,
Или дремлешь под
жужжаньем
Своего веретена?*
- Выпьем, добрая подружка
Бедной юности моей,
Выпьем с горя; где же
кружка?
Сердцу будет веселей.
Спой мне песню, как синица
Тихо за морем жила;
Спой мне песню, как девица
За водой поутру шла.*
- Буря мглою небо кроет,
Вихри снежные крутя;
Что, как зверь, она завоет,
Что заплачет, как дитя.
Выпьем, добрая подружка
Бедной юности моей,
Выпьем с горя; где же
кружка?
Сердцу будет веселей.*





Хоѳоон ритмэ уонна рифмата

- Хоѳоонунан этии биир бэлиэ уратытынан ритмэ уонна рифмата буолар.
- Туох эмит биир тэн тэтиминэн хатыланыыта **ритм** дэнэр.
- Холобур: сүрэх тэбиитэ, чаһы тыаһа, от охсор хамсаныы о.д.а.

Сахалыы хоһоон ритмин тэн сүһүөхтээх устуруокалар дьүөрэлэһиилэрэ үөскэтэр.

Холобур:

Кыыркаҕа суох манган хаар $3-1-2-1=7$

Кылбачыйа тунаарар. $4-3=7$

Иэдэскин чэбдик дьыбар $3-2-2=7$

Ымыы курдук кытардар. $2-2-3=7$

Бу строфаҕа 7-лии сүһүөхтээх тыллартан наардаан оноһуллубут устуруокалар кэлэн иһэллэр, онон хоһоон тэтимин, ол аата ритмин үөскэтэллэр.

Рифма

Көмүһүкчээн уни мөһүүрэчээн,

Төгүрүкчээн уни көлүкэчээн,

Сирэмнэрдээх уни сирдэрбит

Сибэккинэн уни чэлгийдэ,

Сэбирдэхтээх уни киистэбит

Силигилээн уни киэркэйдэ.

- Хоһоон устуруокаларын тиһэх сүһүөхтэрин дор5оонунан дьүөрэлэһиитэ **рифма** диэн ааттанар.
- Ритм уонна рифма хоһоону хомо5ой,этигэн онгорор.

Семен Андреевич Попов-Тумат
(1944с олунньу 23 күнэ)



- 1944 сыллаахха Булун улууһугар Тумат нэһилиэгэр, учуутал дьийэ кэргэннэ төрөөбүтэ.
- Поэт, прозаик, публицист.



Псевдонима

СЭМЭН Тумат

С.А.Попов саха суругун-бичигин төрүттээчи,
лингвист-ученай Семен Андреевич
Новгородов бииргэ төрөөбүт эдьийэ Анна
төрөппүт Өндүрэй Боппуок уола буолар.

1944с Булун оройуонугар Тумат нэһилиэгэр
Саҕастыырга төрөөбүтэ.

Бу сир Лаптевтар муораларын кытыла. Онон
төрөөбүт-үөскээбит нэһилиэгин аатын
псевдоним оҥостубут.

«Улуу кыыл тыына» сэһэнэ

- «Улуу кыыл тыына» сэһэнэ Хотугу Муустаах муора кытылын олохтоохторун олохторун-дьаһахтарын ойуулуурга анаммыта.

Тыллары быһаарыы

- Сарыы-сахаҕа таба тириитин түүтүн ыраастаан үчүгэйдик имитиллибитэ.
- Сылбаахы-күүһэ-сэниэтэ суох, улаханлык сылайбыт, илистибит.
- Сылбах мас-уу аҕалбыт маһа күөрэ-ланкы кыстаммыта эбэтэр оннук охтубут, киһи охторбут мастара.
- Кээчэрэ-синньигэс тумустаах кыра хатыыс.

Анемподист Иванович Софронов-Алампа

(сэтинньи 14күнэ 1886с – алтынньы 24күнэ 1935с) 49с



Саха литературатын
төрүттээчи.

1886с Таатта улууһугар
төрөөбүтэ.

Поэт, прозаик, драматург
1912с бастакы хоһооно
«Төрөөбүт дойду»
бэчээттэммитэ.

Поэзияҕа лирическэй
сүүрээни маннай
киллэрбитэ.

Кэпсээннэрэ: «Сотору да көстөр
сордообут», «Куоратчыт»,
«Атыны

булаары олобун алдьаппыт»...

Саха театрын маннайгы
директора.

Псевдонима

- Бастакы ылына сылдыбыт псевдонима Аттат Ноурупос (Татта Сопуруон),
- Алаас ыччата.
- Кыайыгыйап
- Алампа диэн төрөппүттэрэ таптаан оҕо эрдэбинэ Алампа диэн ааттыллара, ыңыраллара.

«Дьүһүн кубулуйумтуо» 1926с

- Тэмэлдьигэн Миитэрэй ааттыын Тэмэлдьигэн, Тоноҕосчут, нууччалыыта-Стрекоза.
- Кини киһиэхэ төһө баайыттан, тойонуттан көрөн сыһыаннаһар. Балачча былаастаах «аҕа ууһун баһылыга» киһи эрэри айдаан ис дьинин, чахтытын билэ, быһаара сатаабакка, «үөһээннилэр» эрэ кыһырбатыннар, баайдар эрэ өһүрбэтиннэр диэнинэн тускуланан дьонун-сэргэтин олоһун «салайбыта» буолар.
- Маннык бэйэлэрин эрэ тустарынан толкуйдуур тойоттору А.Софронов күлүүгэ таһаарар.
- Итинник дьон сиэрэ суох, түктэри майгыларын сытыытык арыян ойуулааһын **сатира** дэнэр.

ТэмэлдЫгэн Миитэрэй, Күөттэ Дьөгүөр



Тыллары быһаарыы

- Чэнкээйи-сүөһүгэ, күрүөһүлээбэтин эбэтэр уччуйбатын биитэр куоппатын диэн, моонньугар биитэр муоһугар баайар мас.
- Дэһээтинник-урут кинээстэр, кулубалар дьаһаллары толорторор дуоһунастаах киһи.

«Дьүһүн кублуйумтуо»



Степан Афанасьевич Саввин-Күн Дьиринэ
(1903с ахсынньы 24 күнэ – 1970с муус устар 22 күнэ) ббсаас



- 1903с Чурапчы Болтонотугар төрөөбүтэ.
- Үгэһит поэт, лирик поэт, тылбаасчыт.
- Гражданскай уонна Аҕа дойду Улуу сэриитин кыттыылааҕа.
- Саха литературатыгар бастакы үгэһит.
- Үгэлэрэ: «Тураахтаах күүдээх, «Сахсырҕалаах таракаан», «Тастын лаапы талбыт табаара» уо.д.а.


Псевдонима

- «Ньургун Боотур» олонхоџо Айыы бухатыыра Күн Дьирибинэ күн улууҺун, айыы аймаџын, орто дойду олоџун араначчылыыр, кинилэргэ дурда-хахха буолар көмүскээччи бухатыыр.
- Бу персонаҺы сөбүлээн, маннык псевдоним ылыммыт.

«Тураахтаах күүдээх» үгэ 1926с


- Тураах (ворона) -хара дьүһүннээх даабырбаан саңгарар суордуну көтөр.
- Күүдээх (землеройка) – суптугур тумустаах кутуйах.






Соѳуруу дойдуттан саас сана кѳтѳн кѳлбит
хаар тураах урут бииргѳ бултуур ыкса ыалын
атаһын Күүдѳѳи билиммѳт, аанһа ахтан
кѳпсѳппѳт, улаатымсыһар.

Үгѳ сүрүн санаата – киһиргѳс,
улаатымсык, доѳору сѳнѳэн билиммѳт
буолууну күлүү гыныы.

- 
- Тураах уобараһыгар ааптар улахамсык, бэрдимсик, киһини балаһыанньатынан сыаналыыр киһини күлэр.
 - Күн Дьырибинэ киһи характерын итэһэс өрүттэрин таба көрөн күлэр дьобурдаах. Онуоха сөптөөх кыылы-үөнү булан уобарастары айар, сангардан-ингэрдэн көрүдүөһү үөскэтэр, бэртээхэй уус-уран сюжеты арыйар.

- 
- Тураах мөлтөх да көрүгнээх буоллар, улаатымсыга, киһиргэхэ, доҕотторун умнар куһаҕан майгыта, үтүөмсүйэрэ, Күүдээҕи сэниирэ, билбэтэҕэ буолара, үөҕэрэ;
 - Ааптар Турааҕы сөбүлээбэтэ, күлүү-элэкгынара бэлиэтэнэр.
 - Оттон Күүдээх дьылы арыычча туораан дьүһүнэ-бодото мөлтөҕө, боростуойа, доҕорун Турааҕы үөрэн көрсөрө, ааптар кинини аһынара бэлиэтэнэр.

Тыллары быһаарыы

- Эрдэ5эс (күн)-олус кыра буолбатах,обургу.

Үгэ

- Киһиэхэ баар куһаҕан кэмэлдьилэри атынынан сирэйдээн, ханалытан көрдөрөр, өйдөтөр, үөрэтэр сыаллаах, үксүн хоһоонунан суруллар кыра айымньы **үгэ** диэн ааттанар.
- Атын уус-уран айымньылартан үгэ 4 бэлиэ уратылаах:
 - 1. Үгэ5э дьон үксэ хамсыыр харамайынан, тыынар тыына суох предметтэринэн сирэйдэнэн көрдөрүллэр.
 - 2. Үгэ толоос, куһаҕан быһыыны хомуруйар, сэмэлиир, өйдөтөр, үөрэтэр суолталаах.
 - 3. Үгэ диринг ис хоһоонноох буолан баран, суруллар кээмэйэ кыра буолар.
 - 4. Үгэ үгүс өттө хоһоонунан суруллар, ол эрэри кэпсээн форматынан суруллубут үгэлэр эмиэ бааллар.

Үгэһит поэттар

- Саха литературатыгар **бастакы үгэһит** – Степан Афанасьевич Саввин-Күн Дьиринэ.
- Үгэһит поэттар: Күн Дьиринэ, Петр Тобуруокап, Рафаэль Баҕатаайыскай.



Дмитрий Кононович Сивцев – Суорун Омоллоон
(1906с балаҕан ыйын 14күнэ – 2005с бэс ыйын 25күнэ)98саас



- Норуодунай суруйааччы,
- Поэт, прозаик, драматург.
- РСФСР, САССР искусствотын үтүөлээх үлэһитэ,
- П.А.Ойуунускай уонна А.Е.Кулаковскай аатынан Государственной бириэмийэлэр лауреаттара,
- СР Бочуоттаах олохтооҕо, Социалистическай Үлэ Геройа
- 1906 с. балаҕан ыйын 14 күнүгэр Таатта улууһугар III Дьохсоҕон нэһилиэгэр (Чөркөөх) төрөөбүтэ.

Псевдонима

- Суорун – дьоһун, киппэ, кытаанах, уолуйбат
- Суорун – кыратык да халбаннаабат, бигэ дьулуурдаах, ыар-дьиппэ майгылаах киһи.
- Омоллоон – родоначальник Ботурусского улуса
- Суорун Омоллоон – Боотуруускай улуустан төрүттээх, дьоһуннаах, кыратык да халбаннаабат, бигэ дьулуурдаах

«Чөөчө» 1933с



- Ким баарый? Табыс. Куттаныма.
Табаарыспын, кыһылбын, тыытыам суоба, - диэтэ
киһи уонна чугаһаан истэ.



Маныха туран табаарыс аны сирдыт көрдөөтө. Ону
обонньор төбөтүн тарбанан баран: «Чэ, обобун илт!» - диэн
12 саастаах Чөөчө уолу биэрэн ытта.



Бу икки ардыгар Чөөчө киирбитин били нуучча
тойоно билбит эбит.

- Ким кэллэ? Мин манна кими да киллэримэн
диэбитим баар. Ким кэлэр – ыытта суох, хаайда баар,-
диэтэ тойон...



- Мэ,маны,Чөөчө,ис,- диэни аны иһиттэ. Аны чохоо
оһотугар миин тобоһо кэллэ...

Өйдөөн көөртө,били мааһынны Идэмэр саах күрдьээччи
кыыһа Маайа кэлэн аһата олорор эбит.



- Офицер тойон! Кэһиибин а5аллым!

- Маладыас! Ханна баар?

- Офицер тойон! Ол ыт миигин кытта разведка5а барбыт
икки бырааптын өлөрөн баран, мин бэргэн буулдыабыттан
о5унна.



Чөөчө токтоон, ханан саһан барарын талан көрөн
баран, чигдилээх хаар, кыс мас, дал күлүгүнэн, хаһаа
кэтэһинэн тыа саһатыгар, балбаах тоһор сиргэ тийдэ.




Чөөчө куттанан, суол ыксатыгар турар улахан
төнүргэс кэтэ5эр сөрүөстэ биэрэн кирис
ГЫННА.



Ситэ биир чаас ааспата5а – Чөөчөнү хаайтарбыт бандыыт тойоно, кини табаарыһын өлөрбүт үрүн саллаат, Идэмэр атыыһыт, кинини са5атыттан ылбыт икки харыс быһахтаах бандыыт саллаата уонна да атын үрүн бөрөлөр син умсубуттара, а5ыйах граната аһылыга буолбуттара.








• Бу кэпсээн Саха сиригэр гражданскай сэрии буола турар уустук, кытаанах кэмин көрдөрөр. Кэпсээн сүрүн геройа – Чөөчө. Айымньыны сиһилии ааҕан баран уопсай сүбэнэн былаан холобурун оноробут:


1. “Табаарыс”;
- 2. “Чөөчө разведкаҕа барар”;
- 3 “Чөөчө бандьыт штабыгар”;
- 4. “Үрүҥнэри үлтүрүтүү”;



Чөөчө – дьаданы ыал оҕото. Кини уон икки саастаах. Аҕата, Наһаар оҕонньор, уолун кыһыл саллааты кытта разведкаҕа ыытар.

Табаарыс Чөөчөнү үрүҥнэр тохтообут дьиэлэригэр ыытар. Ити Идэмэр атыһыт дьиэтэ. Чөөчө бандьыттар аттарын ааҕар, төһө киһи баарын быһа холоон билэр. Дьиэҕэ киирэн сааларын-сэптэрин, чуолкай ахсааннарын билэр баҕалаах. Киирбитэ, бандьыттар элбэхтэр эбит. Кини уон биэс киһини ааҕар. Үрүҥнэр Чөөчөнү тутан, хаайан кэбиһэллэр.

Ол сыттаҕына, бандьыттар кини табаарыһын тутан аҕалаллар. Киһи хорсуннук туттан өлөр. Чөөчө маннай киһи кини табаарыһа буоларын билбэт. Кини хаайыыга сытан бандьыттары абааһы көрөрө улам улаатан иһэр: «Дьэ, бэйи тимир миинньигинэн



миинньиктэтэrim буолуо. Эһигини баҕас,
табаарыспар эттэхпинэ, кэһэтэлиэ», - дии саныыр
Чөөчө.

Маайыс диэн Идэмэр атыһыт хамначчыта кыыс
көмөтүнэн, түүн үрүн штабыттан күрүүр.

Аҕыс биэрэстэлээх сиргэ баар кыһыл этэрээтигэр
кэлэн, тугу көрбүтүн барытын кэпсээн биэрэр.

Кыһыллар Идэмэр дьиэтигэр хоно сытар
бандьыттары барыларын өлөрөллөр. Арай, Маайа
эрэ, тыыннаах ордон, Чөөчөлөөбү үөрэ-көтө
көрсүбүтэ.

Чөөчө уобараһа ааҕааччыны хорсун, булугас
өйдөөх буоларга, Ийэ сири таптыырга үөрэтэр.

Тыллары быһаарыы

- Им-киэһэ күн киирбитин кэнниттэн хараҥа буолуор диэри халлаан сырдыга.

Николай Максимович Заболоцкай-Чысхаан
(1908с сэтінньи 21күнэ- 1987с муус устар 1 күнэ) 78с



1908с Өймөкөөннө
Үчүгэй диэн сиргэ
төрөөбүтэ.

Саха биллиилээх
суруйааччыта,
литературнай кириитик.

Оҕолорго анаабыт
айымньылара:
«Сайылыкка», «Ферма
олохтооҕо», «Болот
моһуогуруулар» уо.д.а.
Талааннаах тылбаасчыт.
А.С.Пушкин, А.П.Чехов
кэпсээннэрин сахалыы
санардыбыта.

Псевдонима

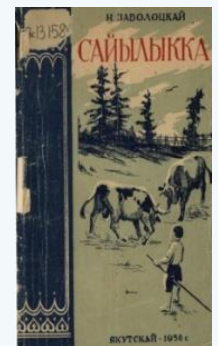
Чысхаан


Чысхаан кыһыҥҥы кэмнэ күүстээх кураанах тымныы тыал.

Суруйааччы саамай улахан тымныы (-70) түһэр сиригэр Өймөкөөннө төрөөбүтэ-үөскээбитэ. Төһөлөөх чысхааны, силлиэни-буурҕаны, кыскыйар тибии тыалы көрсөн, тулуйан, буһан-хатан, ситэн-хотон биллиилээх суруйааччы, кириитик буолбута буолуой?

«Сайылыкка»


Сэмэнчик, балта Арапыйай,
бандыыт Көлөпүнэ Көстөкүүн





Н.Заболоцкай – Чысхаан «Сайылыкка» диэн кэпсээнэ 1940 сыллаахха «Хотугу сулус» сурунаалга бэчээттэммитэ.

Кэпсээннэ саҥа сылдыар бандьыттар тобохторо оччотообу биирдиилээн олорор сайылык ыалын түүрэйдээһиннэрэ, халаан, өлөрөн-өһөрөн барар санаалаахтара ойууланар.



Ол эрээри төһө да суостаах-суодаллаах элбэх
киһи тыыныгар турбут хааннаах бандьыыт
Көнтөс Илии уола Көлөпүнэ Көстөкүүн
буолбутун иһин , кини урукку курдук көнгүл
көрүлээбитэ ааспыт.

Төһө да дьүһүнүттэн - бодотуттан ,
сирэйиттэн-харабыттан дьулайдар, толуннар,
оннооҕор Сэмэнчик уол киниттэн куттаммат.



Хата, булугас өйүнэн, сатабылынан аҕатын уонна Уус Наһаары өлүүттэн быһыыыр, бандыыттары туттарар. Кэпсээннэ бандыыттар сана олох харгыстара буолбуттара, кинилэри үлэһит норуот өлөрдүү абааһы көрүүтэ итэҕэтиилээхтик кэпсэнэр. Уус-уран айымньыларга ааҕааччы литературнай геройдары икки суол бөлөххө араарар: биһирэмнээх уонна омсолоох герой диэн. Ааҕааччы сөбүлүүр, таптыыр, кинини холобур онгостор, кини курдук буоларга дьулууһар геройа - ол **биһирэмнээх герой**. Оттон ааҕааччы абааһы көрөр, кинилэртэн кэлэйэр-сиргэнэр, кинилэр суох буолуохтарын баҕарар геройдара - ол **омсолоох геройдар**.

«Сайылыкка» диэн кэпсээннэ Сэмэнчик, кини ийэтэ, аҕата, Уус Наһаар биһиэхэ чугастар – бу кэпсээн биһирэмнээх геройдара.



Тыллары быһаарыы

- Чиэски-кытыы, уһук сиргэ баар, суолтан ыраах, туора турар.
- Бэчээтинэй-саһаан устата (2,13м)
- Салбах (эрдии салбаҕа)-туох эмэ тэрил эбэтэр атын даҕаны уһугунан саллайан кэтирээһинэ, саллаҕара.
- Тардыылаах (оҕус)-тардыы- көлөбө (оҕуска, акка) тиэйиллэр таһаҕас.







Уруокка туттуллар эбии матырыйаал

- «Ол сайын» уус-уран киинэни көрүү.

«Ол сайын» уус-уран киинэ



Илья Дорофеевич Винокуров – Чабылҕан
(от ыйын 31к 1914 – балаҕан ыйын 9к 1952) 38с



Нам улууҕугар
төрөөбүтэ.

Талааннаах поэт,
тылбаасчыт,
уопсастыбаннай
үлэһит.

Уус-уран тыл
улахан маастара.

Псевдонима

- Чабылҕан-айылҕа биир сүдү күүстээх көстүүтэ, халлаан түгэбинэн дэлбэритэ барар этиннээх, күүстээх самыырга курбуу уоттар соҕотохто күлүм-чабыл, дырим гынан сүтэн хаалаллар. Саха уус-уран литературатыгар Илья Дорофеевич бэрт кылгастык, сытыытык, күлүм гынан, айан, ыллаан-туойан ааспыта. Чабылҕан диэн псевдонимы ылыммыта сөп курдук буолан тахсар.

«Хайыһар» хоһоон 1942с

«Хайыһар» Аҕа дойду Улуу сэриитин кэмигэр суруллубут ырыата киэнник биллибитэ, билигин да уостан түспэт ырыаларга киирсэр.

1942с талааннаах музыкант Андрей Филиппович Костин айбыт мелодиятынан ылланан барбыта.



Костин А.Ф.



Винокуров И.Д.-Чабылҕан

Талантливый якутский поэт, переводчик Винокуров И.Д.-Чабылҕан начал печататься с 1931 года. Особенно популярной его поэзия стала в годы Великой Отечественной войны. Поэт вдохновенно воспевал героический подвиг воинов Советской Армии и самоотверженный труд в тылу. Песня «Хайыһар» («Лыжи») на его стихи стала поистину народной.

ХАЙЫҔАР

И. Винокуров тыла

*А. Костин мелодията
В. Птицын тунсаран огоруута*

Хоту дойду хоннобунан
Холуонналар бардылар,
Хара тынанан, толоонунан
Хайыһардар дайдылар

Хос ырыата:

Өстөөх ханна саһан сылдыар,
Өстөөх ханна хайыһар,
Ситиэ онно сытыы буулдыа,
Ситиэ сыыдам хайыһар.

Сибиир улуу буолактара
Силлиэрдилэр иһиирэ,
Туундара тыйыс уолаттара
Туруннулар сэриигэ.

Хос ырыата.

Биллин фашист баһылыга
Биһи чабаан күүспүтүн,
Кыайыы сырдык дьаралыга
Биһигини кууспутун.

Хос ырыата.

Из северных просторов
Двинулись колонны.
Из темных лесов, долин
Лыжи покатались.

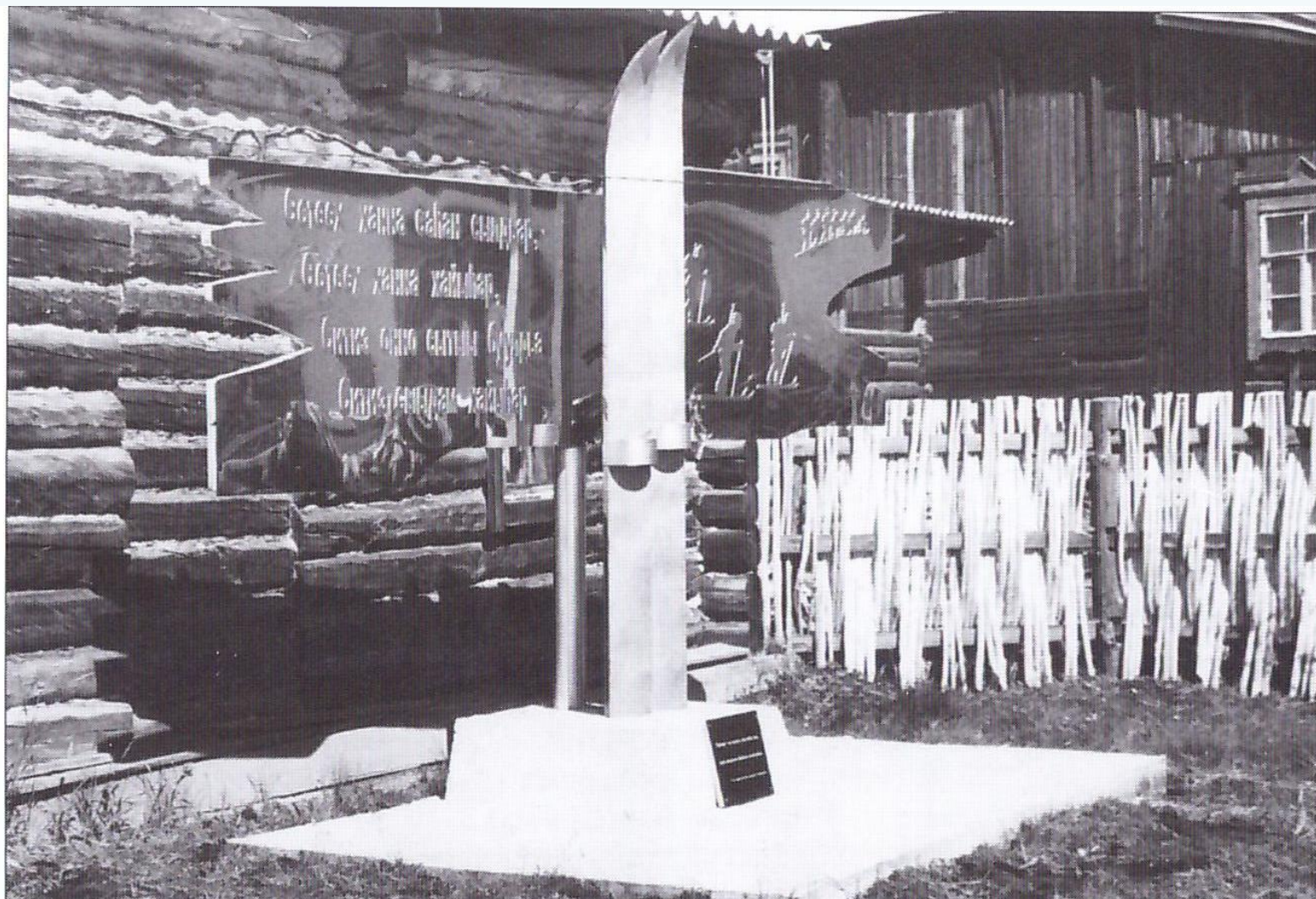
Над бескрайнею Сибирью
Свищет яростно пурга.
Тундры крепкие ребята
На войну поднялись.

Подстрочный перевод Н.М. Алексеева

22 июля 2005 г. в с. Нам установлен памятный знак
песне «Хайыһар». Скульптор Огонеров Н.



Намга Чабылбан аатынан дьизэ-музей иннигэр
«Хайыһар ырыатыгар» аһаммыт өйдөбүннүк аһыллыыта.
Бэс ыйын 29к 2005с

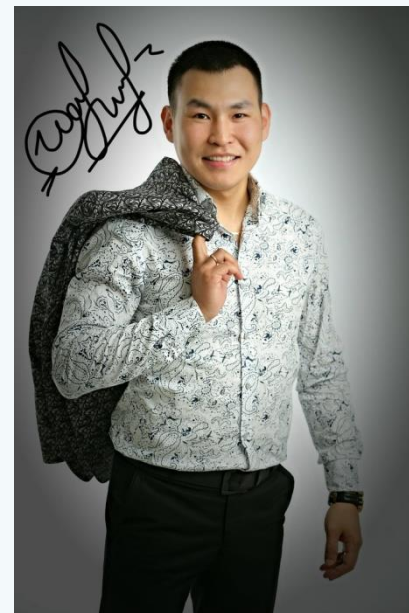


Тыллары быһаарыы

- Чабаан-чабылхай, ыраас.
- Дьаралык-1. Сырдык, ыраас, кэрэ.
- 2. Бэлиэ, бэлиэ сурук.

Уруокка туттуллар эбии матырыйаал

- «Хайыһар» ырыаны истии. 📢



Илья Павлов-Ильдар



«Хайыһар» видео



Платон Алексеевич Ойуунускай

(1893с сэтинньи 11 күнэ – 1939с алтынньы 31 күнэ) 46с

Поэт, прозаик, драматург, сахалартан биир бастакы лингвист-учуонай, общественной уонна государственной деятель.



- 1893с сэтинньи 11к Таатта улууһугар төрөөбүтэ.
- Бастакы хоһооно «Үлэхит ырыата» Ем.Ярославскай сорудабынан 1917с суруллубута.
- Сахалартан биир бастакынан В.Ленин уобараһын айбыта.
- Саха сирин суруйааччыларын сойууһун бырабылыанньатын бастакы бэрэссэдээтэлэ.
- ССРС Үрдүкү Сэбиэтин депутата.
- 1937с сымыйанан буруйданан хаайыллыбыта.
- 1939с Дьокуускай түрмэтигэр ыалдьан өлбүтэ.
- Көмүллүбүт сирэ чопчу булулла илик

Ылына сылдыбыт псевдонима

- 1916с төрөөбүт нэһилиэгин Дьохсоҕонун аатыттан нууччалытан Жехсорусцев диэн псевдонимынан суруйара. «ПЖ» – бу Платон Жехсорусцев диэнтэн тахсыбыт инициал.
- Ардыгар Оюнский диэн илии баттыыра.
- Ойуунускай Нөмүгү Кээрэкээн ойуун сиэнэ. Ол иһин Ойуунускай диэн ааты ылыммыта. Алексеевскай (Таатта) оройуон 3 Дьохсоҕон нэһилиэк дьоннорун былыр сахалыы ойуун уустара диэн ааттыллара.
- 1929-30сс ылына сылдыбыт псевдонима Таатта оҕото Тааттык Бэргэн.

«Оҕо куйуурдуу турара» 1936с
В.Я.Сивцев- Отур Силис үлэтэ.

- 1936с суруллубут «Оҕо куйуурдуу турара» диэн кэпсээнэ автобиографической ис хоһоонноох.

Былатыан оҕо сылдьан аас-туор сылларга куйуурдаан киһи-хара буолбут

Халамнаайы күөлүн кытыытыгар

куйуурдуу турар оҕо мөссүөнэ туруоруллубута.



Халамнаайы мууһугар кырачаан ба5айы уол о5о,
ойбон алларан, анньыытын тыаһа курдур5аан –
чыбыр5аан, дьыбардаах халлаанҥа иһиллэ турара.




П.А.Ойуунускай «Оҕо куйуурдуу турара»
кэпсээнин кыһалҕалаах оҕо сааһын умнуллубат
чахчытыгар олоҕуран суруйбута.

«Эбэккээм! Кирдиһир куттүһүннээх, ааттаһар ахсааннаах...
Гирэхтэн матарым дьэ кэллэ – үтэлээ! Гирэнэн мүһү
күн сырдыгын кииргэ бу үтэ булаары сордоно
турабын...

Бэс мүһү мэлийдэ, тарбыт баранна.. хара уу.. хара уу
ааһымтыа... Миэхэ биир мүһүэнэр сылбын бүтэрэн мүһү
туһэри бэрт улахан наадалаах. Ол, мүһү тахсарбар
биир

мүһү кириэс. Гүтэлээ, эбэккээм, үтэлээ!»

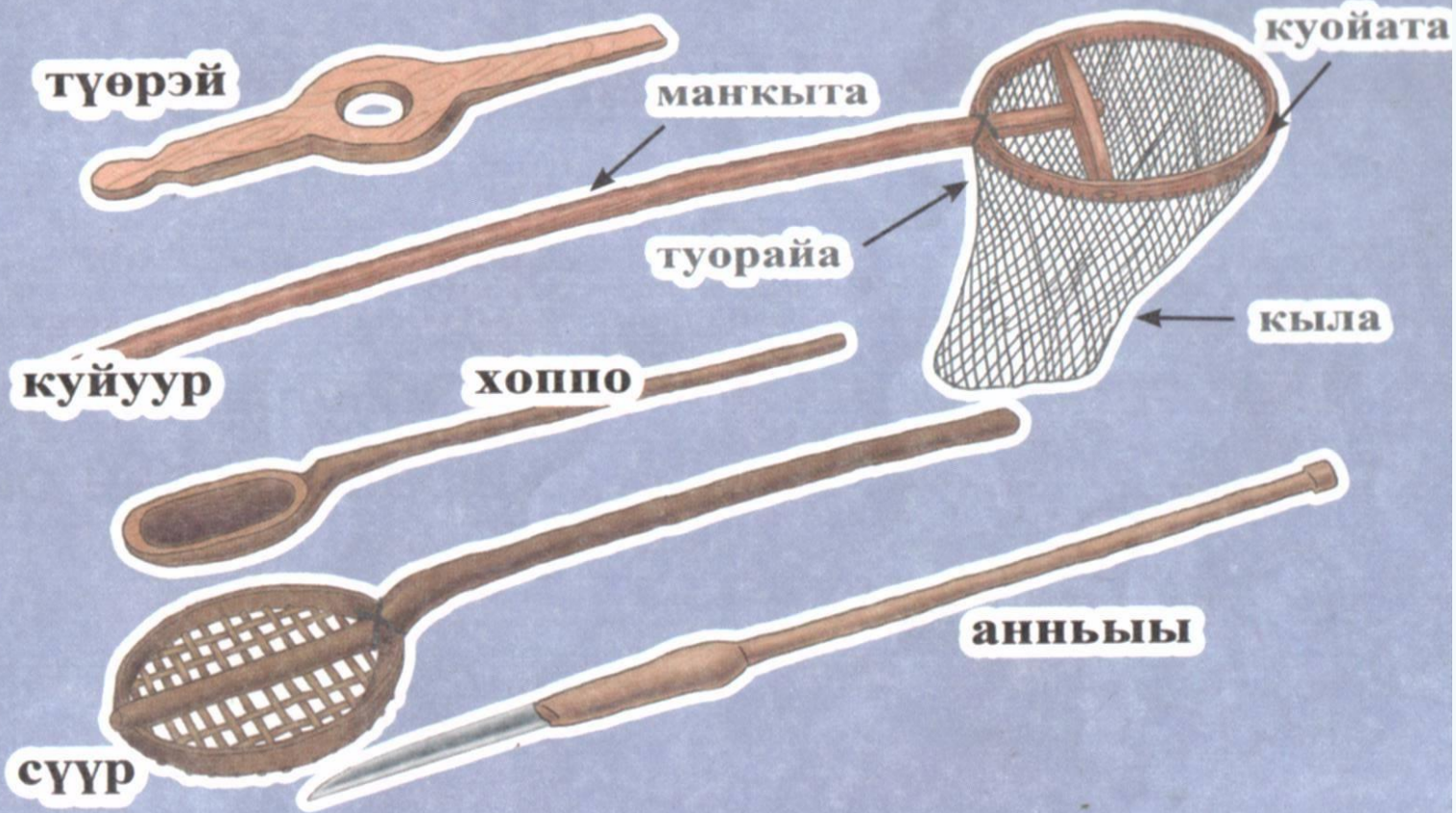
...Оҕоҕоос, куйуурун эргитэн, күүһү/ны турара...



Сахалар күөллэрин харыстаан, ытыктаан,
«эбэ », «эбэбит» диэн ааттыыллар.

Күөл иччитин аата - Күөх Боллох.

Куйуур – ойбонно уган ууну эргитэн муус аннынан балыктыыр тэрил.



Куйуур тэрилэ.

Анньыы – мууһу алларар уһун уктаах, уһуктаах тимир.


Ардья – собоҕо аналлаах куйуур (туу, илим)

Куойа – талах умнаһын эбэтэр киил мас тыырыытын иэҕэн куйуур сиэккэтин үүйэр төгүрүк ии.

Манкы – куойа уга, уһун сабыдыал ураҕас.

Түөрэй – куйууру эргитэргэ аналлаах ортотунан дьөлөҕөстөөх анар уһуга суптугур сыбыдыал хаптаһын.

Сүүр – ойбонно дагдайбыт балыгы эбэтэр мууһу баһар кылтан өрүү анал оноһуулаах уктаах төгүрүк ии.

- 
- Ойуунускай куйуурдуу турар оџотун күүстээх үтүө санаата, үөрэххэ баџата билинни ыччакка холобур буолуохтаах.

Тыллары быһаарыы

- Куйуур-ойбон алларан муус аннынан балыктыыр тэрил.
- Анныы-мууһу алларар тэрил.
- Бэс үөрэ- ас суоҕар бэс субатын кырбаан буһаран аһылык оҥостуу.

Уруокка туттуллар эбии матырыйаал

- «О5о куйуурдуу турара» уус-уран киинэни көрүү.

Тимофей Егорович Сметанин

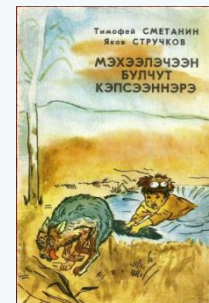
(1919с сэтгэний 25күнэ – 1947с атырдыах ыйын 4күнэ) 27с



- 1919с. сэтгэний 25 кунугэр Кэбээйигэ төрөөбүтэ.
- Фронтвик, буюун суруйааччы,
- талааннаах поэт,
- ыччат тапталлаах суруйааччыта баара-суоҕа 27 саастааҕар, 1947 с. сэриигэ ылбыт бааһырыытыттан олохтон туораабыта.


«Мэхээлэчээн булчут кэпсээннэрэ» сэтгэн 1943с

- «Мэхээлэчээн булчут кэпсээннэрэ» 1943с. сэтгэн Т.Сметанин бу айымньыта саха литературатыгар оҕолорго анаан суруллубут биир бастын айымньынан сыаналанар.
- Хоту оройуоннарга улэлии сылдьан Яков Стручков диэн учуутал киһилиин билсэн булт туһунан фантастическай кэпсээннэри суруйбута.



Сиэм диэбитэ – хата, бэйэтэ сиэтилиннэ





Бөрө уолу сии сатаата даҕаны, кыайбата. Уол куотар, ону бөрө эккирэтэр да эккирэтэр.

Дьэ онтон табаны тутар маамык быаны иилинэн испитин бөрө ингсэтигэр «лап гыннаран» ылар. Бөрө кыайан ытырар кыаҕа суох буолар, быата мэхэйдиир.

Ону уол билэн баран, бөрөнү тыыннаахтыы ильдэргэ сананар. Омуннаах да уол эбит уонна адьас куттаммат!

Бөрөнү дьонугар көрдөрөөрү быанан соһон ильдэр. Дьоно уонна булчуттар дьиктиргээбиттэр. Бөрө уолтан, хата, бэйэтэ сиэтилиннэ, сиэри гыммат буоллун эбээт!

Тыллары быһаарыы

- Кырымах-күһүн маннай түһэр кыраһа хаар.
- Сэлгиэхтээх-сэлгиэх-туох эмэ сап батары киирэн баран тахсыбат курдук төттөрү хайыыта, хатыыта.
- Аранас-мас атах үрдүгэр оноһуллубут кыра ампаар эбэтэр лаабыс.
- Сэксэ-үөл мас лабаата тэлгэтиллибитэ.

«Мэхээлэчээн булчут кэпсээннэрэ»



Мандарова Матрёна Васильевна,
Дьокуускай куорат «Айыы Кыһата»
национальной гимназия саха тылын
уонна литературатын учуутала